

سفرنامه کویت

سید محمود مرعشی نجفی

دعوت رسمی ایشان، برای شرکت در مراسم افتتاحیه بیست و هفتمین نمایشگاه بین‌المللی کتاب و نیز بازدید از مراکز فرهنگی کویت و مذاکره درمورد تنظیم تفاهمنامه فرهنگی فیما بین آن مراکز و کتابخانه بزرگ و گنجینه جهانی مخطوطات اسلامی حضرت آیت‌الله‌العظمی مرعشی نجفی رحمته‌الله، صبح یکشنبه ۱۳۸۱/۹/۲۴، با همراهان، از تهران به آن کشور عزیمت کردیم و ساعت ۱۴/۳۰ به کویت رسیدیم و مورد استقبال ایشان و تعدادی از شخصیت‌های فرهنگی و نیز آقای خاکرند، رایزن فرهنگی کشورمان در کویت، قرار گرفتیم. پس از اندکی توقف در سالن تشریفات دولتی در فرودگاه، و ارائه فهرست برنامه‌های رسمی سفر از سوی مسئول روابط عمومی مرکز بررسی و تحقیقات تاریخی کویت به این‌جانب، عازم محل اقامت شدیم. پس از استراحتی کوتاه و اقامه نماز مغرب و عشا، آقای العنیزی، یکی از معاونان وی، با اتومبیل ما را در خیابانهای شهر سیر داد. آن‌گاه بنا به پیشنهاد آقای خاکرند، ساعت ۱۹/۳۰ از نمایشگاه صنایع دستی ایران در تالار بیت‌الوذان بازدید نمودیم. در بدو ورود، مورد استقبال «امل الصباح»، خواهر امیر کویت، قرار گرفتیم. این نمایشگاه لحظاتی قبل از ورود این‌جانب

رئیس مرکز بررسی و تحقیقات تاریخی کویت، آقای دکتر عبدالله یوسف العنیم، دو بار در دهه ۱۹۸۰ م وزیر آموزش و پرورش کویت بوده و دکترای جغرافیا را از دانشگاه مشهور کمبریج انگلستان اخذ نموده و تألیفات بسیاری دارد که برخی از آنها منتشر شده است و حدود دو سال قبل، از کتابخانه آیت‌الله‌العظمی مرعشی نجفی بازدید نموده بود. متقابلاً، به

دکتر یوسف عبدالله العنیم

ایران از کتابخانه بزرگ آیت‌الله مرعشی بازدید کرده بود - چاپ شده است.

سپس از برنامه‌های پژوهشی و فعالیتهای آن مرکز بازدید به عمل آمد. در پایان نیز از کتابخانه آن دیدن کردیم. این کتابخانه بیش از ده هزار جلد کتاب تخصصی را در خود جای داده است. در این بازدید، این‌جانب نیز توضیحاتی درباره نگرهداری کتابها و مخزن کتاب ارائه دادم که با استقبال مسئولان مواجه شد. این مرکز تاکنون ۱۵۰ عنوان کتاب در زمینه تاریخ، سیاست، جغرافیا، امور فرهنگی و اجتماعی کویت منتشر کرده است که برخی از آنها به زبانهای انگلیسی یا فرانسوی‌اند. استفاده از این کتابخانه برای پژوهشگران مرکز و دانشجویان دوره فوق لیسانس و دکترا آزاد است. پس از بازدید از بخشهای مختلف این مرکز، طبق برنامه تنظیمی، به «المجلس الوطنی للثقافة و الفنون و الآداب، قسم التراث العربی» رفتیم.

دکتر عبدالله الغنیم و مسئول دیوان امیر کویت

این مؤسسه در سال ۱۹۷۸ م تأسیس شده و کتابخانه آن دارای ۱۶۰۰ نسخه خطی است که بسیاری از آنها هنگام یورش ارتش بعثی عراق از بین رفته و تنها ۶۰۰ نسخه آن سالم مانده است. مجموعه نسخه‌های خطی را در آغاز جنگ در چندین کارتن قرار داده، در یکی از مدارس ابتدایی کویت نگهداری نمودند. متأسفانه بعثتها ۳ روز در این مجموعه آب

و همراهان، از سوی شیخ ناصر الصباح، رئیس دیوان امیر کویت، افتتاح شده بود.

در این نمایشگاه، با آقای سید کاظم خلیل القلاف، سردبیر مجله «التراث» آشنا شدیم. پس از بازدید از غرفه‌های مختلف، که هنرمندان کشورمان صنایع دستی بسیار زیبایی را در آنها به نمایش گذاشته بودند، به هتل مراجعت نمودیم.

صبح دوشنبه، ۸۱/۹/۲۵، طبق برنامه، عازم بازدید از «مرکز بررسی و تحقیقات تاریخی کویت» شدیم. هنگام ورود، دکتر عبدالله یوسف الغنیم، رئیس مرکز، از ما به گرمی استقبال کرد. آن‌گاه در دفتر ایشان در نشست با تعدادی از استادان و پژوهشگران آن مؤسسه به بحث و گفت‌وگو پرداختیم. بنابر اظهار دکتر عبدالله، قرار است این مرکز به زودی در یک ساختمان ۸ طبقه بزرگ دیگر مستقر گردد. هم‌اکنون فعالیتهای آن بر دو بخش استوار است: نخست انتشار اسناد تجاوز عراق به کویت، که تعداد آنها بالغ بر نیم میلیون

است؛ دوم نشر آثار علمی - تحقیقی مردم کویت درباره استقلال دیرینه آن کشور از عراق.

دولت کویت، به علت اشغال آن از سوی رژیم بعثی و نابودسازی بسیاری از اسناد مهم تاریخی و سیاسی، این مرکز را موظف ساخته است که اسناد مربوط به کشور کویت را از دیگر کشورها، از جمله جمهوری اسلامی ایران، جمع‌آوری و بر روی لوحهای فشرده بایگانی نمایند. در سال جاری (۲۰۰۳) از سوی آن مرکز کتابی با عنوان «العلاقات الكويتية الإيرانية و سبل تطویرها، تألیف دکتر راشد مزید

الصانع، دکتر جعفر یعقوب العریان، دکتر زین‌الدین عبدالمقصود و دکتر سعید عبدالحمید محفوظ منتشر شده و آقای دکتر الغنیم چند نسخه آن را برای این‌جانب ارسال نموده است. در صفحه ۱۱۰ کتاب مزبور، تصویری رنگی از بازدید وزیر اطلاعات و تبلیغات کویت، آقای یوسف السمیط، و همراهان وی - که در سال ۱۹۹۹ م طی سفری رسمی به

انداخته بودند. از این‌رو، بخشی قابل توجه از آنها نابود گردیده است.

همچنین مجموعه‌ای از تصاویر نسخه‌های خطی موجود در کتابخانه‌های مختلف جهان در این مرکز موجود است، و بیشتر آنها هنگام تجاوز بعثتها به کویت نابود گردیده‌اند. نظر به اهمیت آنها، تعدادی را برمی‌شمارم:

۱. آثار البلاد و اخبار العباد، از زکریا بن محمد بن محمود قزوینی، متوفی ۶۸۲ق، کتابت ۱۹ جمادی الاخرة ۷۴۲، به خط نسخ خوش ابراهیم بن خلیل بن منذر، نسخه هنری زیبا، دارای سرلوح مرصع، در کتابخانه چستریتی، ش «۴۱۶۳».

۲. الأثرجة فی تراجم علماء اليمن = اخبار الزیدیه فی اليمن، ج ۱ و ۲، تألیف مسلم بن محمد بن جعفر اللحجی الیمنی، متوفی ۵۴۵ق، در کتابخانه توبینگن آلمان، ش «۱۳۰۰».

۳. أحاسن المحاسن، در تلخیص کتاب صفوة الصفوة ابن جوزی، تألیف برهان‌الدین ابی‌اسحاق ابراهیم بن احمد بن محمد بن معالی الرقی الحنبلی، متوفی ۷۰۳ق، کتابت سده ۸ق، به خط نسخ، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۴۳۵».

۴. اخبار ایوب‌النبی و امرأته، تألیف ابی‌الحسن علی بن محمد بن علی بن جمیل المعافری المالقی، خطیب بیت‌المقدس در عصر صلاح‌الدین ایوبی، متوفی ۶۰۵ق، نسخه بسیار نفیس کهن و اصل به خط مؤلف، مورخ ۵۸۱ق، در دمشق، ضمن مجموعه شماره «۳۰۱۶»، از برگ ۱۰۲ تا ۱۰۷، در کتابخانه چستریتی.

۵. اخبار بلقیس و قصتها مع سلیمان بن داود (ع)، به روایت و سماع ابی‌الحسن علی بن محمد بن علی بن جمیل المعافری المالقی، خطیب بیت‌المقدس در عصر صلاح‌الدین ایوبی، متوفی ۶۰۵ق، نسخه بسیار نفیس کهن و اصل به خط معافری در سال ۵۸۱ق، در دمشق، ضمن مجموعه شماره «۳۰۱۶»، از برگ ۹۲ تا ۱۰۲، در کتابخانه چستریتی.

۶. أخبار حواء أم البشر، از ابی‌الحسن علی بن محمد بن علی بن جمیل المعافری المالقی، خطیب بیت‌المقدس در عصر صلاح‌الدین ایوبی، متوفی ۶۰۵ق، نسخه بسیار نفیس کهن و اصل به خط مؤلف، مورخ ۵۸۱ق در دمشق، ضمن مجموعه شماره «۳۰۱۶»، از برگ ۱۱ تا ۱۹، در کتابخانه چستریتی.

۷. اخبار حواری عیسی علیه‌السلام، از ابی‌الحسن علی بن محمد بن علی بن جمیل المعافری المالقی، خطیب

بیت‌المقدس در عصر صلاح‌الدین ایوبی، متوفی ۶۰۵ق، نسخه بسیار نفیس کهن و اصل به خط مؤلف، مورخ ۵۸۱ق در دمشق، ضمن مجموعه شماره «۳۰۱۶»، از برگ ۲ تا ۱۰، در کتابخانه چستریتی.

۸. اخبار عائشة بنت طلحة، از ابی‌الحسن علی بن محمد بن علی بن جمیل المعافری المالقی، خطیب بیت‌المقدس در عصر صلاح‌الدین ایوبی، متوفی ۶۰۵ق، نسخه بسیار نفیس کهن و اصل به خط مؤلف، مورخ ۵۸۱ق در دمشق، ضمن مجموعه شماره «۳۰۱۶»، از برگ ۲۹ تا ۳۷، در کتابخانه چستریتی.

۹. اخبار مؤمنة بنت بهلول العابدة و غیرها، از ابی‌الحسن علی بن محمد بن علی بن جمیل المعافری المالقی، خطیب بیت‌المقدس در عصر صلاح‌الدین ایوبی، متوفی ۶۰۵ق، نسخه بسیار نفیس کهن و اصل به خط مؤلف، مورخ ۵۸۱ق در دمشق، ضمن مجموعه شماره «۳۰۱۶»، از برگ ۲۰ تا ۲۸، در کتابخانه چستریتی.

۱۰. الإختیار من عیون الانباء فی طبقات الاطباء لابن ابی‌اصیبة، از شمس‌الدین المتطبب الجیلانی، متوفی بعد از سال ۱۰۳۶ق، کتابت رمضان ۱۰۳۶، به خط نسخ، ضمن مجموعه شماره «۷۰۶»، از برگ ۵۴ تا ۱۳۳، در معهد التراث العلمی العربی در حلب سوریه.

۱۱. الإختیار من المتخل من الدررة الخطیرة فی شعر اهل الجزيرة، لابن‌القطاع الصقلی، از حسن بن علی بن منجب بن سلیمان بن الصیرفی، کتابت سده ۸ قمری، به خط نسخ، ضمن مجموعه شماره «۱۳۷۸۰»، از برگ ۳۰ تا ۶۰، در دارالکتب الوطنیة تونس.

۱۲. إرشاد المریدین الیهادی‌الی طریق المتقین فی أخبار الصالحین، تألیف ابی‌الفرج عبدالرحمان بن محمد الجوزی القرشی البغدادی، متوفی ۵۹۷ق، کتابت یکشنبه ۲۲ شعبان ۷۸۶، به خط نسخ خلیل بن داود الحنفی، در کتابخانه چستریتی، ش «۵۳۴۹».

۱۳. إزالة الضجر باختصار معجم الدهر، تألیف ابی‌المحاسن یوسف بن حسن بن احمد بن عبدالهادی ابن المبرّد، متوفی ۹۰۹ق، نسخه اصل به خط مؤلف، ضمن مجموعه شماره «۳۵/۴»، از برگ ۵۱ تا ۸۱، در کتابخانه چستریتی.

۱۴. أسامی من روی عنهم البخاری فی جامعة الصحیح، از ابی‌احمد عبدالله بن عدی بن عبدالله الجرجانی، متوفی

۳۶۵ ق، ضمن مجموعه شماره «۱۴۰۰»، از برگ ۱۱۵ تا ۱۲۷، در دارالکتب الوطنية تونس.

۱۵. أسماء حفاظ الجامع الصحيح للبخاری، از ابی نصر احمد بن محمد حسین الکللابادی، متوفی ۳۹۸ ق، کتابت ربیع الاول ۷۵۸، به خط نسخ عمر بن حنبل بن عمر التوخی العجلونی، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۵۷۳».

۱۶. أسماء الرجال، از ابی عبدالله ولی الدین محمد بن عبدالله الخطیب العمری التبریزی، متوفی ۷۴۱ ق، نسخه اصل به خط مؤلف در سال ۷۴۰ ق، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۱۸۲».

۱۷. أسماء الصحابة، ج ۲، از ناصرالدین محمد بن عبدالرحیم بن علی بن فرات مصری، متوفی ۸۰۷ ق، کتابت ۲۷ محرم ۱۲۴۱، به خط نسخ محمد احمد ابوالفضل الحسینی الجرجاوی، در کتابخانه ملی تونس، ش «۱۴۳۴۲».

۱۸. أسماء الضعفاء و المتروکین = الجرح و التعديل، از ابی الفرج عبدالرحمان بن علی بن محمد الجوزی القرشی البغدادی، متوفی ۵۹۷ ق، کتابت شنبه ۷ صفر ۷۱۶، به خط نسخ عبدالقادر بن محمد بن محمد بن نصرالله قرشی حنفی قادری، در کتابخانه چستریتی.

۱۹. إعلام الإصابة بأعلام الصحابة، در تلخیص کتاب الاستیعاب ابن عبدالبر، از شمس الدین محمد بن یعقوب بن محمد خلیلی مقدسی، متوفی ۷۹۷ ق، کتابت سده ۸ قمری، نسخه اصل به خط مؤلف، در کتابخانه معهد التراث العلمی حلب، ش «۱۳۱۵».

۲۰. الإکتفاء فی سیر النبی (ص) و الثلاثة الخلفاء، ج ۳، تألیف ابی الربیع سلیمان بن موسی بن سالم بن حسان الکللاعی الحمیری، متوفی ۶۳۴ ق، کتابت سده ۸ قمری، به خط نسخ مُعرب، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۸۹۲».

۲۱. إكمال الإكمال، ج ۲، کتابت سده ۷ قمری، به خط نسخ، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۷۴۴».

۲۲. الإکلیل، تألیف ابی محمد حسن بن احمد بن یعقوب همدانی، متوفی ۳۳۴ ق، نسخه بسیار کهن و نفیس به خط نسخ در ۷۶ برگ، در کتابخانه احقاف در ترمیم حضر موت، ش «۱۷۹».

۲۳. الانباء المستطابة فی فضل الصحابة و القرابة، از ابی القاسم هبة الله بن عبدالله بن سید الكل القفطی، متوفی ۶۹۷ ق، کتابت

۱۰ رمضان ۶۷۲ در حیات مؤلف، به خط نسخ، با نسخه اصل مقابله و تصحیح شده است، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۹۰۸».

۲۴. الانباء المستطابة، نسخه دیگر، مورخ سده ۸ قمری، به خط نسخ، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۶۹۹».

۲۵. بغية الطلاب فی معرفة الانساب، مؤلف مجهول، کتابت ربیع الآخر ۱۱۸۵، ضمن مجموعه شماره «۴۰۵۷»، از برگ ۹۸ تا ۱۶۶، در کتابخانه چستریتی.

۲۶. تاریخ اربیل، تألیف مبارک بن احمد بن مبارک اربلی معروف به ابن المستوفی، متوفی ۶۳۷ ق، کتابت ۶۴۱ ق، به خط نسخ، در کتابخانه چستریتی، ش «۴۰۹۸».

۲۷. تاریخ بیت المقدس، از ابی الفرج عبدالرحمان بن علی بن الجوزی، متوفی ۵۹۷ ق، کتابت ۸۸۵ ق، به خط علی بن احمد بن موسی المقدسی در قاهره، در دارالکتب الوطنية تونس، ش «۷۵۳۸».

۲۸. تاریخ الشعر علی حوادث السنین، تألیف طیب محمد بن عمر بافقیه شعری، متوفی ۱۰۱۱ ق، کتابت شعبان سال ۱۰۰۰، در حیات مؤلف، به خط نسخ معلم عبدالله بن صالح بن عبود باعطب، به شماره ۲۳۰، در کتابخانه احقاف در ترمیم حضر موت.

۲۹. تاریخ صنعاء الیمن، منسوب به اسحاق بن جریر صنعانی، نسخه کهن که به سال ۹۶۷ ق برای خزانه احمد بن علی حنفی، قاضی صنعاء، کتابت شده است، در کتابخانه ایاصوفیه استانبول، ش «۳۰۴۸».

۳۰. تاریخ العلماء النحویین من البصریین و الکوفیین و غیرهم، تألیف قاضی ابی الحسن المفضل بن محمد بن مسعر التوخی المعری، متوفی ۴۴۲ ق، کتابت ۷۳۱ ق، به خط نسخ، ضمن مجموعه شماره «۱۹۲»، از برگ ۷۱ تا ۸۹، در کتابخانه احقاف ترمیم حضر موت.

۳۱. التاریخ الکبیر، از حافظ ابی عبدالله محمد بن اسماعیل بن ابراهیم بن المغیره الجعفی البخاری، متوفی ۲۵۶ ق، نسخه بسیار نفیس و کهن، مورخ ۵۴۹ ق، و بخشی نیز مورخ ۶۱۲ ق، دارای سماعات و آثار مقابله و تصحیح، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۴۳۳».

۳۲. تاریخ الموصل، ج ۲، تألیف ابی زکریا یزید بن ایاس بن قاسم ازدی، متوفی ۳۳۴ ق، کتابت ۱۶ ربیع الاول ۶۵۴، به

سال نهم، شماره سوم و چهارم، شماره پیاپی ۳۳ و ۳۴

۱۷۲

شعبان ۹۲۵، به خط احمد بن عرفات الخطیب، در کتابخانه ملی تونس، ش «۱۸۳۲۹».

۴۱. ترجمة الامام الشافعی، از عمادالدين ابی‌الفداء اسماعیل بن عمر بن کثیر بن ضو بن درع القرشی البصری الشافعی، متوفی ۷۷۴ ق، کتابت جمادی الآخرة ۷۴۹، در حیات مؤلف در مسجد نبوی در مدینه منوره، ضمن مجموعه شماره «۳۳۹۰»، در کتابخانه چستریتی، از برگ ۱ تا ۳۷.

۴۲. ترجمة محمد بن محمد الغزالی الامام ابی‌حامد، از کتاب الطبقات الكبرى، کتابت سده ۸ قمری، به خط نسخ، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۳۳۶».

۴۳. تکملة الاکمال، در ذیل کتاب الاکمال لابن ماکولا، از ابی‌بکر محمد بن عبدالغنی بن نقطه البغدادی، متوفی ۶۲۹ ق، کتابت سده ۱۱ قمری، به خط نسخ، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۶۰۵».

۴۴. تلقیح فہوم اهل الأثر فی عیون التواریخ و السیر، ج ۱، از ابی‌الفرج عبدالرحمان بن علی بن الجوزی، متوفی ۵۹۷ ق، کتابت دوشنبه ۵ ربیع الآخر ۷۲۱، به خط نسخ محمد بن ابی‌بکر بن احمد بن هارون الساوجی، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۲۷۷».

۴۵. التمییز و الفصل بین المتفق فی الخط و النقط و الشكل، از ابی‌المجد عمادالدين اسماعیل بن هبة الله بن باطیش، متوفی ۶۵۵ ق، نسخه اصل به خط مؤلف در سال ۶۳۵ ق، در حلب، در کتابخانه ملی تونس، ش «۸۰۰۶».

۴۶. تنبیه الطالب و ارشاد الدارس لاحوال مواضع الفائدة بدمشق، تألیف محی‌الدين ابی‌المفاخر عبدالقادر بن محمد بن عمر بن محمد بن یوسف بن عبدالله بن نعیم النعیمی الشافعی، متوفی ۹۲۷ ق، کتابت اوایل سده ۱۰ قمری در حیات مؤلف، به خط نسخ، نسخه مقابله و تصحیح شده و در برگهای آغازین، فهرست اسامی مدارس و مساجد و اماکنی که نام آنها در این کتاب آورده شده، آمده است، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۴۳۱».

۴۷. توشیح الیدیاج و حلیة الابتهاج، ذیل بر کتاب الیدیاج المذهب ابن‌فرحون، از بدرالدين محمد بن یحیی القرافی المصری، متوفی ۱۰۰۹ ق، نسخه اصل به خط مؤلف، در کتابخانه ملی تونس، ش «۱۳۷۶۷».

۴۸. تهذیب الاسماء و اللغات، ج ۱، تألیف شیخ محی‌الدين ابی‌زکریا یحیی بن شرف بن مرّی بن حسن الحزامی الحورانی

خط نسخ شیخ ابراهیم بن جماعة بن علی، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۰۳۰».

۳۳. تاریخ الیمینی = تاریخ یمین‌الدولة محمود بن سبکتکین، از ابی‌نصر محمد بن عبدالجبار العتبی الکاتب، متوفی ۴۲۷ ق، نسخه کهن مورخ جمعه ۸ شوال ۶۷۶، به خط نسخ ابی‌العلاء بن منصور بن ابی‌العلاء بن محمود بن منوچهر المصی، در کتابخانه چستریتی، ش «۴۲۶۰».

۳۴. تبیین الکذب المفقری فیما نسب إلى الامام أبی‌الحسن الأشعری، تألیف ابی‌القاسم ثقة‌الدين علی بن حسن بن هبة الله بن عبدالله بن عساکر شافعی دمشقی، متوفی ۵۷۱ ق، نسخه نفیس و کهن، مورخ شعبان ۵۹۶، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۲۳۹».

۳۵. تجرید اسماء الصحابة، از شمس‌الدين محمد بن احمد بن عثمان الذهبی، متوفی ۷۴۸ ق، کتابت ۱۲ جمادی الآخرة ۷۴۳، در حیات مؤلف، به خط نسخ محمد بن هبة الله بن عبدالرحمان البکری الغربی، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۳۲۰».

۳۶. تحفة العالم فی سیرة سید العوالم (ص)، در تلخیص سیرة محمد بن اسحاق بن یسار، از ناصرالدين ابی‌عبدالله محمد بن الجناب ایبک بن عبدالله مشهور به فافا، متوفی بعد از سال ۷۸۲ ق، کتابت ۲۲ رجب ۷۸۲، در قاهره، نسخه در منزل مؤلف بر وی خوانده و تصحیح شده، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۰۷۰».

۳۷. التهذیب، در تلخیص کتاب التهذیب مرّی، از شمس‌الدين محمد بن احمد ذهبی، متوفی ۷۴۸ ق، کتابت ۱۶ ذی‌الحجة ۸۳۴، به خط مغربی فرج بن علی الصنهاجی، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۹۳۵».

۳۸. تراجم الرجال، تألیف قاضی تقی‌الدين ابی‌بکر بن احمد بن محمد بن عمر بن محمد بن عبدالوهاب بن ذویب بن شرف الاسدی الشافعی، معروف به ابن‌شهبه، متوفی ۸۵۱ ق، نسخه اصل به خط مؤلف در سده ۹ قمری، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۱۵۱».

۳۹. تراجم الصحابة، تألیف شیخ مؤلاً یوسف الکتبی، متوفی بعد از ۹۲۴ ق، نسخه اصل به خط مؤلف در غرة جمادی الآخرة ۹۲۴، در کتابخانه چستریتی، ش «۵۲۴۹».

۴۰. ترجمة ابن‌سینا، از کتاب ابی‌عبدالله جرجانی، کتابت

۵۹. تهذیب الکمال فی اسماء الرجال، جلد دیگر، شامل اجزاء ۲۰۸ تا ۲۱۰، نسخه اصل، به خط مؤلف، مورخ ۷۱۲ ق، نسخه بسیار نفیس، در کتابخانه چستریتی، ش «۴۳۴۱».
۶۰. تهذیب مستمر الاوهام علی ذوی المعرفة و اولی الأفهام، تألیف حافظ امیر سعدالملک ابی نصر علی بن هبة الله بن علی بن جعفر بن علکان بن محمد بن دُلف بن ماکولا، متوفی ۴۷۵ ق، کتابت بین سالهای ۶۸۴ تا ۶۸۶ ق، به خط نسخ ابراهیم بن محمد بن ادیس بن باباجوک، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۳۴۹».
۶۱. الجامع بین رجال الصحیحین، از حافظ ابی الفضل محمد بن طاهر بن علی بن احمد المقدسی الشیبانی القیسرانی الظاهری، متوفی ۵۰۷ ق، کتابت سده ۷ قمری، به خط نسخ، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۰۲۰».
۶۲. جنی الشماریخ جواب اسئلة فی التاریخ، تألیف علوی بن طاهر بن عبدالله الحدّاد العلوی الحسینی^۱، متوفی ۱۳۸۰ ق، نسخه اصل، به خط مؤلف در سال ۱۳۶۵ ق در منطقه جهور مالزی، در کتابخانه احقاف در ترم حضور موت، ش «۴۷۱».
۶۳. حلیة الاولیاء و طبقات الاصفیاء، ج ۱، از حافظ ابی نعیم احمد بن عبدالله بن احمد بن اسحاق الاصفهانی، متوفی ۴۳۰ ق، نسخه بسیار نفیس و کهن، مورخ ۵۴۵ ق، به خط نسخ عبدالله بن علی بن عبدالله بن سُویدة التکریتی، نسخه مقابله و تصحیح شده است، در کتابخانه چستریتی، ش «۴۱۰۱».
۶۴. الدر المصون فی اصطفاء المقر الاشرف السیفی قرصون، تألیف شمس‌الدین ابراهیم بن عبدالرحمان بن عبدالله بن القیسرانی القرشی الخالیدی الکاتب، متوفی ۷۵۳ ق، کتابت ۷۴۱ ق، نسخه اصل، به خط مصنف، در کتابخانه چستریتی، ش «۴۱۷۹».
۶۵. دوحه الناشر بمحاسن من کان بالمغرب من مشایخ القرن العاشر، از ابی عبدالله محمد بن علی بن عسکر مغربی، متوفی ۹۸۶ ق، کتابت ۱۲۵۶ ق، به خط مغربی حاج محمد القلال، در دارالکتب الوطنیة تونس، ش «۵۹۱۶».
۱. این دانشمند و پژوهشگر، از مشایخ روایتی پدر بزرگوارم آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره) است.

- النووی الشافعی، متوفی ۶۷۶ ق، کتابت سده ۷ قمری، به خط نسخ، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۱۲۹».
۴۹. تهذیب الاسماء و اللغات، ج ۱، نسخه دیگر، مورخ چهارشنبه ۱۰ ذی‌القعدة ۷۴۵، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۰۶۵».
۵۰. تهذیب الاسماء و اللغات، ج ۲، مورخ چهارشنبه ۱۰ ذی‌القعدة ۷۴۵، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۰۶۵».
۵۱. تهذیب الاسماء و الصفات، قطعه‌ای از جلد، کتابت ۲۵ محرم ۷۲۳، به خط نسخ محمد بن محمد بن ایوب بن ابراهیم الصفدی الشافعی، در کتابخانه چستریتی، ش «۵۱۲۶».
۵۲. تهذیب الکمال فی اسماء الرجال، ج ۲، از حافظ جمال‌الدین ابی‌الحجاج یوسف بن الزکی عبدالرحمان بن یوسف بن عبدالملک بن یوسف بن علی بن ابی‌الزهر الکلبی المزی، متوفی ۷۴۲ ق، کتابت سده ۸ قمری، به خط نسخ محمد بن احمد التنوخی، این نسخه با نسخه اصل مقابله و تصحیح شده است، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۰۷۸».
۵۳. تهذیب الکمال فی اسماء الرجال، نسخه دیگر، به خط مؤلف در سال ۷۱۱ ق، دارای چندین سماع و آثار مقابله به سال ۷۱۱ ق در مسجد جامع دمشق، نسخه بسیار نفیس، در کتابخانه چستریتی، ش «۴۳۴۲».
۵۴. تهذیب الکمال فی اسماء الرجال، ج ۴، نسخه نفیس و اصل به خط مؤلف در سال ۷۱۲ ق، دارای چندین سماع، در کتابخانه چستریتی، ش «۴۴۰۶».
۵۵. تهذیب الکمال فی اسماء الرجال، ج ۳، نسخه اصل، به خط مؤلف در جمادی الآخرة ۷۱۲، دارای چندین سماع، در کتابخانه چستریتی، ش «۴۳۴۰».
۵۶. تهذیب الکمال فی اسماء الرجال، نسخه دیگر، مورخ سده ۸ قمری، به خط نسخ، در کتابخانه چستریتی، ش «۴۳۴۴».
۵۷. تهذیب الکمال فی اسماء الرجال، ج ۱۳ و ۱۷، کتابت سده ۸ قمری، به خط نسخ مُعرب، صلاح‌الدین صَفدی، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۰۷۹».
۵۸. تهذیب الکمال فی اسماء الرجال، ج ۹، کتابت ۲۶ شعبان ۷۷۶، به خط نسخ احمد بن محمد بن احمد بن ابی‌بکر التستری البعلی الحنبلی، در کتابخانه چستریتی، ش «۴۳۴۳».

۶۶. الدر المنظوم فی خصائص من صلی علی جدّهم وآله الحیّ القیوم، تألیف علی بن محمد صدیق الحکمی الشافعی، از دانشمندان سده ۱۱ قمری، نسخه اصل، به خط مؤلف در ربیع الآخر ۱۰۵۶، در کتابخانه احقاف در تریم حضر موت.

۶۷. الذریة الطاهرة النبویة، تألیف ابی‌بشر محمد بن احمد بن حماد الدولابی الرازی، متوفی ۳۱۰ ق، کتابت ۱۷ محرم ۶۶۹، به خط نسخ نصرالله بن عبدالمنعم بن نصرالله بن حواری التنوخی در دمشق، در پایان نسخه یک سماع از محمد بن موسی بن محمد بن سنک اللخمی بر ابوالفضل محمد بن اسماعیل بن عمر الحموی در ۱۹ ربیع الآخر ۷۵۵ در مسجد جامع دمشق آمده است، در کتابخانه ملی تونس، ش «۱۸۶۸۲».

۶۸. ذکر من اشتهر بکینته من الاعیان، از شمس‌الدین ابی‌عبدالله محمد بن احمد بن عثمان بن قایماز الذهبی، متوفی ۷۴۸ ق، کتابت جمعه ۷ ربیع الآخر ۸۱۳، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۴۵۸».

۶۹. ذیل تاریخ بغداد، از ابی‌ابراهیم فتح بن علی بنداری اصفهانی، متوفی ۶۴۳ ق، کتابت سده ۸ قمری، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۷۵۴».

۷۰. ذیل طبقات الشافعیة ابن‌کثیر، از عقیف‌الدین عبدالله بن محمد بن خلف المطری العبادی المدنی، متوفی ۷۶۵ ق، کتابت ۱۸ محرم ۸۶۸، ضمن مجموعه شماره «۶۴۴۸»، از برگ ۱۹۳ تا ۲۵۵، در کتابخانه ملی تونس.

۷۱. ذیل کتاب دول الاسلام للذهبی، از محمد بن عبدالرحمان سخاوی، متوفی ۹۰۲ ق، کتابت ۹۷۹ ق، به خط نسخ، ضمن مجموعه شماره «۶۸۵۶»، از برگ ۷۸ تا ۳۶۱، در دارالکتب الوطنية تونس.

۷۲. ذیل کتاب لب اللباب فی تحریر الانساب سیوطی، از عبدالرحمان بن عبدالعظیم الاشمونی، متوفی بعد از سال ۱۰۸۹ ق، کتابت سده ۱۱ قمری، نسخه اصل، به خط مؤلف، ضمن مجموعه شماره «۳۹۷۵»، از برگ ۱۲۷ تا ۱۵۹، در کتابخانه چستریتی.

۷۳. ذیل لواقح الأنوار فی طبقات السادة الأخیار، تألیف ابی‌محمد عبدالوهاب بن احمد الشعرانی المصری، متوفی ۹۷۳ ق، به خط نسخ محمد الدلتونی الشاذلی، در کتابخانه ملی تونس، ش «۹۸۱۹».

۷۴. ذیل کتاب المشته فی الاسماء و الانساب، ذهبی، از تقی‌الدین محمد بن رافع بن هجرس السلامی، متوفی ۷۷۴ ق، کتابت ۲۸ رمضان ۷۸۸، به خط عبدالرحمان بن علی الفارسکوری، در کتابخانه ملی تونس، ش «۱۱۵۱۰».

۷۵. الرحلة من فاس إلى حضر موت، تألیف یوسف بن عابد بن محمد بن عمر بن ابراهیم حسنی ادیسی فاسی مغربی، متوفی ۱۰۴۴ ق، کتابت ۱۲۹۸ ق، به خط نسخ، در کتابخانه احقاف در تریم حضر موت، ش «۲۰».

۷۶. الرحلة الناصریة، ج ۱، از ابی‌العباس احمد بن محمد بن ناصر الدرعی المغربی، متوفی ۱۱۲۹ ق، کتابت ۱۳۰۲ ق، به خط مغربی علی بن داود المعاوی، در کتابخانه ملی تونس، ش «۱۰۰۳۰».

۷۷. الرحلة الناصریة، ج ۲، کتابت ۱۳۰۲ ق در تونس، به خط مغربی علی بن داود المعاوی، در کتابخانه ملی تونس، ش «۱۰۰۳۱».

۷۸. رسائل امین‌الدولة، ج ۲، از امین‌الدوله علاء بن حسن بن وهب بن الموصلایا البغدادی، متوفی ۴۹۷ ق، نسخه بسیار نفیس و کهن، مورخ ۶ جمادی الاولى ۶۰۳، به خط نسخ، در کتابخانه ملی تونس، ش «۱۴۷۱۲».

۷۹. الروض الأنف، ج ۱، از ابی‌القاسم عبدالرحمان بن عبدالله سهیلی اندلسی، متوفی ۵۸۱ ق، کتابت ۱۶ جمادی الآخرة ۷۳۱، به خط نسخ حسین بن ابی‌الفرج بن محمد بن منصور، نسخه مقابله و تصحیح شده و برای خزانه یکی از حاکمان شهر فوعه در سده ۹ قمری نگاشته شده است، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۲۹۴».

۸۰. روضة المؤمنین فی أحوال سید المرسلین، از علی بن محمد بن حسن بسطامی، کتابت سده ۸ قمری، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۸۸۴».

۸۱. الرياض النضرة فی فضائل العشرة = الکرام البتررة، از محب‌الدین ابی‌العباس احمد بن عبدالله بن محمد بن ابی‌بکر بن محمد بن ابراهیم الطبری المکی، متوفی ۶۹۴ ق، کتابت ۳ ربیع الاول ۸۲۷، به خط نسخ محمد بن خلیل الأدرعی، در کتابخانه چستریتی، ش «۴۱۳۵».

۸۲. زبدة الأعمال و خلاصة الأفعال فی فضائل الحرمین الشریفین، از سعدالله بن عمر بن محمد بن علی بن محمد الاسفرائینی، متوفی بعد از ۷۸۴ ق، کتابت دوشنبه ۲۰ صفر ۷۸۴، به خط

۷۴۸ ق، کتابت سده ۸ قمری، به خط نسخ، در کتابخانه احقاف تریم در حضر موت، ش «۲۶۶».

۹۳. الطالع السعيد الجامع لأسماء فضلاء الصعيد، تألیف کمال‌الدین ابی‌الفضل جعفر بن تغلب بن جعفر الادفوی، متوفی ۷۴۸ ق، کتابت ۷۴۰ ق، به خط نسخ مؤلف در مدرسه صالحیه در قاهره، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۱۰۲».

۹۴. طبقات الشافعية، ج ۱ و ۲، تألیف عمادالدین ابی‌الفداء اسماعیل بن عمر بن کثیر بن ضوء بن درع القرشی البصری الدمشقی الشافعی، متوفی ۷۷۴ ق، کتابت ۷۴۹ ق، در حیات مؤلف، ضمن مجموعه شماره «۳۳۹۰»، در کتابخانه چستریتی، از برگ ۳۸ تا ۲۳۲. این نسخه با نسخه اصل به خط مؤلف مقابله و تصحیح شده است.

۹۵. طبقات الشافعيين الصغرى، تألیف تاج‌الدین ابی‌نصر عبدالوهاب بن علی بن عبدالکافی السبکی، متوفی ۷۷۱ ق، کتابت ۱۸ رمضان ۷۶۷ در حیات مؤلف، به خط نسخ احمد بن محمد بن احمد الوجیزی در مسجد جامع الازهر در قاهره، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۷۸۰».

۹۶. طبقات الشافعية، تألیف ابی‌محمد عبدالرحیم بن حسن اسنوی، متوفی ۷۷۲ ق، نسخه اصل به خط مؤلف در سده ۸ قمری، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۸۷۵».

۹۷. الطبقات الكبير، ج ۲، تألیف ابی‌عبدالله محمد بن سعد بن منیع الزهری معروف به کاتب واقدی، متوفی ۲۳۰ ق، نسخه بسیار کهن و نفیس، مورخ سده ۶ قمری، به خط نسخ، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۷۹۴».

۹۸. طراز أعلام الزمن في طبقات أعيان اليمن، ج ۱، تألیف ابی‌الحسن علی بن الحسن الزبیدی الیمنی معروف به ابن‌وهاس، متوفی ۸۱۲ ق، کتابت دوشنبه ۹ شعبان ۹۰۰، به خط نسخ، در کتابخانه موزه بریتانیا در لندن، ش «۲۴۲۵».

۹۹. عيون الأثر في فنون المغازی و الشمال و السير، از ابی‌الفتح محمد بن محمد بن احمد بن سید الناس یعمری اندلسی، متوفی ۷۳۴ ق، کتابت ۷۳۴ ق، خط نسخ، در کتابخانه احقاف تریم حضر موت، در رباط مغرب، ش «۵۴».

۱۰۰. عيون التواريخ، ج ۱۰، تألیف صلاح‌الدین ابی‌عبدالله محمد بن شاکر بن احمد بن عبدالرحمان الدارانسی الدمشقی الکتبی، متوفی ۷۶۴ ق، کتابت جمادی الاولی ۷۶۰، در حیات مؤلف، به خط نسخ، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۳۹۳».

مؤلف در خانه کعبه، این نسخه در ۲۱ ربیع الآخر همان سال مقابله و تصحیح شده است.

۸۳. زهر الحديقة في رجال الطريقة، تألیف عبدالغنی بن اسماعیل بن عبدالغنی النابلسی، متوفی ۱۱۴۳ ق، کتابت سده ۱۲ قمری، ضمن مجموعه شماره «۳۲۶۰»، در کتابخانه چستریتی.

۸۴. زهر الکمام فی قصة يوسف عليه السلام، تألیف سراج‌الدین ابی‌حفص عمر بن ابراهیم بن عمر الانصاری الاوسی المقری المالکی المرسی، متوفی ۷۵۱ ق، کتابت ۱۶ رمضان ۷۴۴ در حیات مؤلف، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۰۶۴».

۸۵. السلوك في طبقات العلماء و الملوك، از یوسف بن یعقوب الجندی، متوفی ۷۲۳ ق، کتابت ۸۲۰ ق، به خط نسخ، در کتابخانه ملی پاریس، ش «۲۱۲۸».

۸۶. السمط الثمين في مناقب امهات المؤمنين، تألیف محب‌الدین ابی‌جعفر احمد بن عبدالله الطبری، متوفی ۶۹۴ ق، کتابت سده ۱۰ قمری، به خط نسخ، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۹۷۰».

۸۷. السيرة النبوية، از محمد بن اسحاق بن یسار مدنی، متوفی ۱۵۱ ق، نسخه کهن، به خط مغربی، در کتابخانه ملی تونس، ش «۱۸۰۸۸».

۸۸. الشرف الأعلى في ذکر قبور مقبرة باب المعلا بمكة، تألیف محمد بن علی بن محمد الشیبی المکی، متوفی ۸۳۷ ق، کتابت ۱۹ شوال ۸۹۱، به خط نسخ معرب، در کتابخانه ملی تونس، ش «۱۸۳۲۵».

۸۹. شفاء الصدور فی ایضاح البیان عن کشف حقائق البرهان و اعلام نبوة الرسول (ص)، از شیخ ابی‌الربیع سلیمان بن سبع السبئی، کتابت پنجشنبه سلخ جمادی الآخرة ۷۲۵، در کتابخانه چستریتی، ش «۵۲۹۱».

۹۰. صفوة الصفوة، تألیف ابی‌الفرج عبدالرحمان بن علی بن الجوزی، متوفی ۵۹۷ ق، کتابت سده ۷ قمری، در کتابخانه چستریتی، ش «۴۰۵۶».

۹۱. صور الأقالیم، از ابی‌العباس احمد بن ابراهیم الفارسی الاصلطخری، کتابت سال ۷۰۰ ق، به خط نسخ، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۰۰۷».

۹۲. الضعفاء و المتروکون، تألیف ابی‌عبدالله شمس‌الدین محمد بن احمد بن عثمان بن قایماز الذهبی الدمشقی، متوفی

۱۰۱. عیون التواریخ، ج ۱۹، از ابن شاکر الکتبی، نسخه اصل، به خط مؤلف در سده ۸ قمری، به خط نسخ، در کتابخانه چستریتی، ش «۴۲۵۷».

۱۰۲. غایة المرام فی رجال البخاری إلى سید الأنام، ج ۲، تألیف شمس‌الدین ابی‌عبدالله محمد بن داود بن محمد البازلی الکردی العماری الحموی الشافعی، متوفی ۹۲۵ ق، کتابت ۲۰ رجب ۹۰۱ در حیات مؤلف، به خط نسخ یوسف بن محمد بن محمد خطیب حنبلی، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۰۹۷».

۱۰۳. الفتح القریب فی سیرة الحبیب (ص)، ج ۳، از همان مؤلف و با همان خصوصیات، نسخه اصل به خط نسخ مؤلف، در کتابخانه چستریتی، ش «۵۱۱۶».

۱۰۴. الفتح القریب فی سیرة الحبیب (ص)، ج ۲، از شیخ ابی‌الفتح محمد بن ابراهیم بن محمد بن الشهد الشافعی النابلسی الدمشقی، متوفی ۷۹۳ ق، کتابت ۷۸۹ ق، به خط نسخ مؤلف، در کتابخانه چستریتی، ش «۵۱۱۶».

۱۰۵. فتح مصر و دیار بکر، از ابی‌عبدالله محمد بن عمر بن واقد سهمی واقدی، متوفی ۲۰۷ ق، کتابت ۱۱ محرم ۸۶۹، برای خزانه اشرف العالی المولوی السیفی جان بک المشد الاشرفی مقیم قدس شریف، در کتابخانه چستریتی، ش «۴۱۴۱».

۱۰۶. الفوائد السنیه فیدکر من ینتسب إلى السلسلة النبویه من السادة العلویه القاطنة بالجهة الحضرمیه، تألیف احمد بن حسن بن عبدالله بن علوی الحداد الحضرمی، متوفی ۱۲۰۴ ق، کتابت سده ۱۳ قمری، به خط نسخ محمد بن عیدروس بن محمد بن علی بن شهاب‌الدین، در کتابخانه احقاف تریم در حضر موت، ش «۵۰».

۱۰۷. قصص الأنبياء = عرائس المجالس، از ابی‌اسحاق احمد بن محمد بن ابراهیم ثعلبی نیشابوری، متوفی ۷۴۲ ق، نسخه کهن مورخ سده ۷ قمری، به خط نسخ مُعرب، در کتابخانه احقاف تریم حضر موت، ش «۲۷۰».

۱۰۸. قصص الأنبياء = عرائس المجالس، نسخه دیگر، مورخ محرم ۸۴۶، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۴۳۸».

۱۰۹. قصة يوسف عليه السلام، تألیف شیخ جمال‌الدین ابی‌الفرج عبدالرحمان بن علی بن محمد بن الجوزی القرشی البغدادی، متوفی ۵۹۷ ق، کتابت سده ۷ قمری، در کتابخانه چستریتی، ش «۵۳۳۳».

۱۱۰. فلائد العقیان فی فضائل سلاطین آل عثمان، از شیخ زین‌الدین مرعی بن یوسف بن ابی‌بکر بن احمد الکرمی المقدسی الحنبلی الأزهری، متوفی ۱۰۳۳ ق، نسخه اصل، به خط مؤلف، برای خزانه سلیمان آغا در ۱۶ رجب ۱۰۳۱، در کتابخانه چستریتی، ش «۴۷۳۱».

۱۱۱. فلاة النحر فی وفيات أعيان الدهر، ج ۱ و ۲، تألیف ابی‌محمد عبدالله الطیب بن عبدالله بن احمد بامخرمة، متوفی ۹۴۷ ق، کتابت ۱۰۳۵ ق، به خط نسخ، برای خزانه امیرالمؤمنین المؤید بالله محمد بن القاسم بن محمد بن رسول، در کتابخانه احقاف تریم حضر موت، ش «۱۹».

۱۱۲. فلاة النحر فی وفيات أعيان العصر، ج ۳، کتابت جمادی الآخرة ۹۸۷، به خط نسخ، از روی نسخه اصل به خط مؤلف، در کتابخانه احقاف تریم حضر موت، ش «۱۶۰».

۱۱۳. فلائد العقیان فی محاسن الاعیان، تألیف ابی‌نصر فتح بن محمد بن عبیدالله بن خاقان القیسی، متوفی ۵۲۸ ق، کتابت ۱۰۸۹ ق، به خط نسخ محمد بن احمد بن یحیی بن المفضل، در کتابخانه احقاف تریم حضر موت، ش «۵۸».

۱۱۴. الکمال فی معرفة الرجال، ج ۱، تألیف حافظ تقی‌الدین عبدالغنی بن عبدالواحد بن علی بن سرور المقدسی الجماعلی الدمشقی الحنبلی، متوفی ۶۰۰ ق، کتابت ۱۱ محرم ۷۵۰ در بغداد، به خط نسخ یحیی بن عبدالرحمان الجعفری الطیاری التستری، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۲۲۵».

۱۱۵. الکواکب الدرّی فی نسبة السادة آل الجُفّری، تألیف شیخ بن محمد بن شیخ بن حسن الجُفّری العلوی الحسینی، متوفی ۱۲۲۲ ق، کتابت ۱۲۲۱ ق در حیات مؤلف، با نسخه اصل مقابله و تصحیح شده است، در کتابخانه احقاف تریم حضر موت، ش «۳۳ مجامیع».

۱۱۶. الکواکب المنیر فی مناقب ابی‌العباس البصیر، تألیف شیخ برهان‌الدین ابی‌اسحاق ابراهیم بن موسی بن ایوب الابناسی القاهری، متوفی ۸۰۲ ق، کتابت پنجشنبه ۱۵ شعبان ۷۸۷ در حیات مؤلف، به خط نسخ عبدالرحمان بن عبدالعزیز شروانی، در کتابخانه چستریتی، ش «۴۱۲۲».

۱۱۷. اللطائف السنیه فی أخبار الممالک الیمنیة، تا پایان رخدادهای تاریخی سال ۱۳۰۵ ق، تألیف بدرالدین محمد بن اسماعیل بن محمد بن یحیی الکیسی الزیدی، متوفی ۱۳۰۸ ق، کتابت ۱۳۴۳ ق، به خط نسخ حزام بن محمد بن هاشم بن

- الاولی ۸۸۷، به خط احمد بن عبدالقادر بن احمد الدمنهوری، در کتابخانه ملی تونس، ش «۴۸۹۱».
۱۲۶. مختصر کتاب اسد الغابة فی معرفة الصحابة، ج ۱، از شیخ علی بن محمد طاهر بن طاهر، متوفی بعد از ۱۰۳۲ ق، نسخه اصل به خط مؤلف در ۱۷ صفر ۱۰۳۲ در مکه مکرمه، در کتابخانه چستریتی، ش «۵۳۱۹».
۱۲۷. مختصر اسد الغابة، ج ۲، نسخه اصل، به خط مؤلف، با همان خصوصیات، در کتابخانه چستریتی، ش «۵۳۲۰».
۱۲۸. مختصر اسد الغابة، ج ۳، نسخه اصل، به خط مؤلف در ۱۴ ربیع الاول ۱۰۳۲ در مکه مکرمه، در کتابخانه چستریتی، ش «۵۳۲۱».
۱۲۹. مختصر اسد الغابة، ج ۴، نسخه اصل به خط مؤلف در جمادی الاولی ۱۰۳۲ در مکه مکرمه، در کتابخانه چستریتی، ش «۵۳۲۲».
۱۳۰. مختصر کتاب وفيات الأعیان ابن خلکان، از صلاح بن محمد بن صلاح بن علی، کتابت ۱۱۱۱ ق، به خط نسخ، در کتابخانه احقاف تریم حضر موت، ش «۴۲».
۱۳۱. المرصع فی الآباء والامهات والأبناء والبنات والأذواء والذوات، تألیف مجدالدین ابی السعادات مبارک بن محمد بن عبدالکریم بن اثیر شیبانی جزری، متوفی ۶۰۶ ق، کتابت صفر ۶۶۹، به خط نسخ علی بن جابر بن علی بن موسی قرشی هاشمی، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۱۳۴».
۱۳۲. مروج الذهب و معادن الجواهر، ج ۲، از ابی الحسن علی بن حسین بن علی مسعودی، متوفی ۳۴۶ ق، نسخه بسیار کهن مورخ سده ۶ قمری، به خط نسخ معرب، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۱۶۴».
۱۳۳. مشبه النسبة، تألیف ابی محمد عبدالغنی بن سعید از دی مصری، متوفی ۴۰۹ ق، کتابت ۶۱۶ ق، در اسکندریه مصر، به خط مغربی عیسی بن سلیمان الرعینی، در کتابخانه ملی تونس، ش «۹۳۹۳».
۱۳۴. مشبه النسبة، نسخه دیگر، مورخ ۲۶ رمضان ۷۸۸، به خط عبدالرحمان بن علی بن خلف الفارסקوری، در کتابخانه ملی تونس، ش «۱۱۵۱۰».

۱. این کتاب سالها پیش به همت انتشارات اسماعیلیان در قم چاپ و منتشر شده است.

- یحیی بن علی بن حامد بن عبدالجبار الحمادی، در کتابخانه احقاف تریم حضر موت، ش «۱۱».
۱۱۸. لطف السمر و قطف الثمر من تراجم اعیان الطبقة الاولی من القرن الحادی عشر، تألیف نجم الدین محمد بن محمد بن الغزوی، متوفی ۱۰۶۱ ق، کتابت ۱۲ محرم ۱۱۰۸ ق، به خط نسخ، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۷۰۸».
۱۱۹. لوائح الأنوار فی طبقات السادات الأخیار، تألیف شیخ عبدالوهاب بن احمد بن علی انصاری شعرانی، متوفی ۹۷۳ ق، به خط نسخ در حیات مؤلف، در کتابخانه چستریتی، ش «۴۱۰۸».
۱۲۰. لوائح الأنوار القدسیة فی مناقب العلماء و الصوفیة، تألیف شیخ عبدالوهاب بن احمد بن علی انصاری شعرانی، متوفی ۹۷۳ ق، کتابت ۱۳ رجب ۹۶۶ در حیات مؤلف، در برگ پایانی اجازهای به خط مؤلف برای چند تن از علمای معاصر خود آمده است، در کتابخانه چستریتی، ش «۵۳۱۶».
۱۲۱. ما اتفق من اسماء المحدثین و أنسابهم، تألیف ابی بکر احمد بن علی بن ثابت بغدادی معروف به خطیب بغدادی، متوفی ۴۶۳ ق، نسخه بسیار کهن و نفیس مورخ ۵۷۷ ق، به خط احمد بن ابی محمد بن ابی القاسم النجار المقری، در کتابخانه دانشگاه اردن در عمّان.
۱۲۲. مجمع الرجال،^۱ ج پایانی، تألیف عنایت الله بن علی بن محمود قهپائی نجفی، متوفی بعد از ۱۰۱۹ ق، نسخه اصل به خط مؤلف در ۱۴ صفر ۱۰۱۹، در کتابخانه ملی تونس، ش «۷۰۹۲».
۱۲۳. المحجة الظاهرة إلى معرفة الأنساب الزکیة و الأخلاق الظاهرة، تألیف شیخ عبدالمنعم بن عبدالله بن محمد السیوطی الذیبی الشافعی الخلوئی، کتابت سده ۱۱ قمری، نسخه اصل به خط مؤلف، در کتابخانه چستریتی، ش «۴۴۰۱».
۱۲۴. المختار فی مناقب الأبرار، در تلخیص کتاب مناقب الأبرار و محاسن الاخیار ابن خمیس، از مجدالدین ابی السعادات مبارک بن محمد بن عبدالکریم بن اثیر شیبانی جزری، متوفی ۶۰۶ ق، کتابت ۱۴ جمادی الآخرة ۷۴۸، به خط نسخ ابراهیم بن یوسف، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۴۴۱».
۱۲۵. مختصر فی السیره النبویة، تألیف عبدالعزیز بن محمد بن جماعة الکنانی المصری، متوفی ۷۶۷ ق، کتابت ۱۵ جمادی

۱۳۵. مصباح الדיاجی و غوث الراجی و كهف اللاحی، تألیف مجدالدین ابی‌المعالی محمد بن عبدالله بن عین الفضلاء الناسخ، متوفی بعد از ۸۲۲ ق. در این کتاب، مؤلف قبور افزون بر ۵۰۰۰ نفر از دانشمندان را که در منطقه بجانۀ مصر مدفون‌اند، ذکر کرده است. کتابت ۲۶ محرم ۹۱۳، به خط نسخ محمد بن محمد بن علی بن المحدث السعودی، در کتابخانه چستریتی، ش «۴۰۳۷».

۱۳۶. مطالع الزهراء و ذریة بنی الزهراء، تألیف ابی‌البركات الزکی بن هاشم شریف هاشمی علوی، متوفی بعد از ۱۲۵۲ ق، کتابت سده ۱۳ قمری، به خط مغربی، ضمن مجموعه شماره «۵۲۱۶»، از برگ ۱۳۸ تا ۱۵۱، در کتابخانه چستریتی.

۱۳۷. المعجم فی تراجم رجال الکتب الستة، تألیف ابی‌القاسم علی بن حسن بن هبة‌الله بن حسین بن عساكر دمشق، متوفی ۵۷۱ ق، کتابت پنجشنبه ۱۵ رمضان ۶۳۱، به خط نسخ ایوب بن علی بن ابراهیم الربعی المؤدب، با نسخه اصل مقابله و تصحیح شده است، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۴۱۲».

۱۳۸. معرفة الصحابة، ج ۹ تا ۱۵، تألیف حافظ ابی‌نعیم احمد بن عبدالله بن احمد بن اسحاق اصفهانی، متوفی ۴۳۰ ق، نسخه بسیار کهن و نفیس، مورخ ۵۷۵ ق، به خط نسخ، دارای چند سماع و آثار مقابله و تصحیح، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۰۱۵».

۱۳۹. مناقب الأبرار و محاسن الأخیار، تألیف ابی‌عبدالله حسین بن نصر بن محمد بن خمیس الموصلی الشافعی، متوفی ۵۵۲ ق، نسخه نفیس و کهن، مورخ سده ۶ قمری، به خط نسخ، در کتابخانه احقاف تریم حضر موت، ش «۴۸ متنوعه».

۱۴۰. مناقب احمد بن حنبل، تألیف جمال‌الدین ابی‌الفرج عبدالرحمان بن الجوزی القرشی البغدادی الحنبلی، متوفی ۵۹۷ ق، کتابت دوشنبه ۳ ذی‌القعدة ۵۹۹، به خط نسخ، با نسخه اصل به خط مؤلف مقابله و تصحیح شده است، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۲۷۴».

۱۴۱. المنتخب من شذرات الذهب فی أخبار من ذهب لابن العماد، از عبدالرحیم بن مصطفی بن احمد بن شقده دمشقی، متوفی ۱۱۶۰ ق، کتابت شعبان ۱۱۴۰ در حیات مؤلف، به خط نسخ، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۷۰۶».

۱۴۲. المنتقى من تاریخ ابن‌الفرات، از تقی‌الدین ابی‌الصدق ابی‌بکر بن احمد بن محمد بن عمر بن محمد بن عبدالوهاب بن

محمد بن ذؤیب بن قاضی شهبة الاسدی، متوفی ۸۵۱ ق، نسخه اصل به خط مؤلف در سده ۹ قمری، ضمن مجموعه شماره «۴۱۲۵»، از برگ ۱ تا ۱۷۹، در کتابخانه چستریتی.

۱۴۳. المنتقى من تاریخ الاسلام للذهبی، از احمد بن محمد بن علی الحصکفی ابن‌ملا، متوفی ۱۰۰۳ ق، نسخه اصل به خط مؤلف در ۳ ربیع‌الثانی ۹۸۵، در کتابخانه احمدیة حلب سوریه، ش «۱۲۱۹».

۱۴۴. المؤلف و المختلف فی اسماء الرواة، تألیف ابی‌محمد عبدالغنی بن سعید ازدی مصری، متوفی ۴۰۹ ق، کتابت ۶۱۶ ق در اسکندریة مصر، به خط مغربی عیسی بن سلیمان الرعینی، ضمن مجموعه شماره «۹۳۹۳» از برگ ۱ تا ۳۱، در کتابخانه ملی تونس.

۱۴۵. نذمن تواریخ القرن التاسع الهجری، از تقی‌الدین ابی‌الصدق ابی‌بکر بن احمد بن محمد بن عمر بن محمد بن عبدالوهاب بن محمد بن ذؤیب اسدی، متوفی ۸۵۱ ق، نسخه اصل به خط مؤلف در سده ۹ قمری، ضمن مجموعه شماره «۴۱۲۵»، از برگ ۲۰۷ تا ۳۳۶، در کتابخانه چستریتی.

۱۴۶. نثر الجمان فی تراجم الاعیان، تألیف شیخ ابی‌العباس احمد بن محمد بن علی الفیومی الحموی المقری، متوفی پیرامون سال ۷۷۰ ق، نسخه اصل، به خط نسخ مؤلف در سال ۷۴۵ ق، در کتابخانه چستریتی، ش «۴۱۱۳».

۱۴۷. الوافی بوفیات الأعیان المکمل لغربال الزمان، تألیف فخرالدین عبدالله بن علی بن النعمان الشقیری الضمندی الیمنی، متوفی بعد از ۱۰۶۸ ق، کتابت سده ۱۱ قمری، به خط نسخ خوش، صفحات مجداول، در کتابخانه احقاف تریم حضر موت، ش «۳۱۸».

۱۴۸. الوافی بالوفیات، تألیف صلاح‌الدین خلیل بن ایبک بن عبدالله الصفدی، متوفی ۷۶۴ ق، کتابت ۲۷ شعبان ۷۵۷، به خط نسخ محمد بن ابراهیم بن اسماعیل بن عبدالخالق بن زید بن علی بن هلال البلیسی، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۱۸۷».

۱۴۹. الوصول إلى السؤل فی نظم سیرة الرسول (ص)، ج ۱، از نجم‌الدین ابی‌نصر فتح بن موسی بن حماد شافعی عمری مغربی مصری معروف به کاملی، متوفی ۶۶۳ ق، کتابت سده ۷ قمری، در حیات مؤلف، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۴۰۲».

۱۵۰. الوفاء بفضائل المصطفى (ص)، از ابی الفرج عبدالرحمان بن علی بن محمد بن الجوزی قرشی بغدادی حنبلی، متوفی ۵۹۷ق، کتابت ۱۴ شوال ۷۸۶، به خط نسخ محمد بن محمد شرف سلیمان، نسخه مقابله و تصحیح شده، در کتابخانه چستریتی، ش «۳۰۷۱».

در بدو ورود، مورد استقبال خانم هیا محمد الدوسری قرار گرفتیم. وی یکی از کتاب‌شناسان و نسخه‌شناسان و فهرست‌نگاران مخطوطات عربی است که چند فهرست، از جمله فهرس المخطوطات الطیبة المصوّرة بقسم التراث العربی (چاپ کویت، ۱۹۸۴م) را منتشر کرده است. در این ملاقات که در دفتر ایشان انجام شد، برخی محققان و محدثان و پژوهشگران، از جمله آقایان شیخ مهنا حمداً المهنّا الحنفی، مسئول بخش تحقیقات و نشر، و وائل الرومی، پژوهشگر متون اسلامی مرکز حضور داشتند.

خانم الدوسری و سایر محققان آن مرکز از کتابخانه بزرگ آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی علیه السلام با عظمت بسیار و احترام خاص یاد می‌کردند، و از اینکه چنین کتابخانه‌ای با آن تعداد نسخه خطی در کشور اسلامی ایران قرار دارد، شادمان بودند. برای من عجیب بود که از فعالیتهای کتابخانه آیت‌الله مرعشی کاملاً آگاه بودند.

آنان مصرانه از این جانب خواستند تا فصلنامه میراث شهاب به عربی ترجمه و در اختیار کارشناسان عرب قرار داده شود. این جانب ضمن قول مساعد، این کار را به فراهم آمدن زمینه‌های مالی و علمی آن موکول نمودم. تاکنون از سوی این مرکز کتابهای بسیاری، از جمله کتاب تاج العروس در لغت، در چهل جلد، و تعدادی فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه‌های کشورهای مختلف چاپ و منتشر شده است و در نمایشگاه بین‌المللی کتاب کویت ارائه گردیده بود، و آنها را برای کتابخانه آیت‌الله مرعشی خریداری کردم.

در پایان بازدید از این مجموعه، آقای شیخ مهنا حمداً المهنّا الحنفی، مسئول بخش تحقیقات و نشر، که مردی عالم و محدث و حنفی‌مذهب است، با اصرار از این جانب خواست تا اجازه‌ای برای نقل احادیث شیعه و اهل سنت، به‌ویژه طریق مرحوم شیخ محمد بهجت البیطار الدمشقی، بنویسم. پدر بزرگوارم از محمد بهجت اجازه داشتند. پدرم نیز در اجازه کتبی خود به طرق اهل سنت ارجاع داده‌اند.

شب، پس از مراجعت، در هتل، اجازه را در دو صفحه بزرگ نگاشتم و روز بعد به وی تحویل دادم و ایشان بسیار خشنود گردید. وی نیز متقابلاً یک دوره پنج جلدی از کتاب معجم الصحابة، تألیف بغوی را که برای نخستین بار بر اساس تنها نسخه بسیار نفیس و کهن آن - موجود در کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی علیه السلام - چاپ شده است، به این جانب هدیه کرد. این نسخه بسیار مهم و نفیس در سال ۵۱۳ق کتابت شده است. ناشر با آنکه تصویر آن را از بنده دریافت نموده، متأسفانه یک دوره هم برای کتابخانه ارسال نموده است. من اصلاً از چاپ و انتشار آن آگاهی نداشتم و برای نخستین بار نسخه چاپی آن را مشاهده نمودم.

اینک به معرفی چند نمونه از نسخه‌های خطی موجود در کتابخانه این مرکز می‌پردازم:

۱. صورة اجازة السيد احمد الى محمد كمال الدين بن اسماعيل حقي الاستانبولي، کتابت ۱۳۲۲ق، ش «۲ - ۱۶۶ - ۶۴».

۲. صورة اجازة عبد الوهاب بن محمد صدى الحافظ محمد صالح بن شعبان المدنى برواية صحيح البخارى، مورخ ۱۳۳۲ق، ش «۱۶۷ - ۶۴».

۳. ترجمة رجال إسناد الحافظ ابن حجر الى البخارى و اهمية الصحيح، از تقی‌الدین ابی‌بکر بن محمد بن ابی‌بکر بن نصر بن عمر الحبشی البسطامی، کتابت سده ۹ قمری، ش «۹۴ - ۶۴».

۴. كتاب فى مصطلح الحديث، مؤلف ناشناخته، کتابت ۹۹۱ق، ش «۱۴۴ - ۶۴».

۵. جواهر العقود و معين القضاء و الموقعين و الشهود، از شمس‌الدین محمد بن احمد بن علی بن عبدالخالق السیوطی القاهری، متوفی ۸۸۰ق، کتابت سده ۱۰ قمری، ش «۱۴۱ - ۶۴».

۶. تعليم المتعلم فى طريق التعلم، از برهان‌الدین الزرنوجی، متوفی بعد از سال ۵۹۳ق، کتابت ۸۴۷ق، ش «۱ - ۹۰ - ۶۴».

۷. الكافية فى النحو، از جمال‌الدین ابی‌عمرو عثمان بن عمر معروف به ابن‌حاجب مالکی نحوی، متوفی ۶۴۶ق، کتابت سده ۱۰ قمری، ش «۳۰ - ۶۴».

۸. الكافية، نسخه دیگر، مورخ ۹۶۵ق، ش «۳۱ - ۶۴».

۹. نسمة العبير فى علم التعبير، از ابی‌البرکات کمال‌الدین عبدالرحمان بن محمد بن عبیدالله انباری نحوی، متوفی ۵۵۷ق، کتابت ۸۴۸ق، ش «۴ - ۹۰ - ۶۴».

۱۰. حاشیه عمادالدین علی حاشیه السید الشریف علی التصورات و التصدیقات، مؤلف ناشناخته، کتابت ۹۷۹ ق، ش «۸۵ - ۶۴».

۱۱. عقد الدرر و اللاکی فی فضائل الشهور و الايام و اللیالی، از احمد بن ابی‌بکر بن اسماعیل الحموی الحلبی الحنبلی القادری الشهیر به ابن‌الوسام، متوفی ۸۴۴ ق، کتابت ۹۱۰ ق، ش «۱ - ۱۳۱ - ۶۴».

این مراسم، به برخی مؤلفان و ناشران عرب نیز ۵۰۰۰ دلار اعطا شد.

در پایان، در ضیافت رسمی شام، با تنی چند از محققان و پژوهشگران، از جمله مهندس مصطفی غلام عباس از شیعیان کویت، دکتر عبدالله بن عثیمین، پژوهشگر عربستانی و دبیر کل جایزه بین‌المللی ملک فیصل، آشنا شدیم. وی درباره سفرنامه‌های ایرانیان قدیم به مکه و مدینه که قبل از هجوم وهابیان به حجاز تألیف شده باشد، سؤال کرد، که پاسخ لازم داده شد.

در پایان مراسم، به هتل مراجعت نمودیم. فردای آن روز، سه‌شنبه ۸۱/۹/۲۶، به دعوت برگزارکنندگان بیست و هفتمین نمایشگاه بین‌المللی کتاب کویت، عازم نمایشگاه شدیم. این مراسم با سخنرانی وزیر تبلیغات کویت، شیخ احمد فهد جابر الصباح، به نیابت از سوی شیخ کویت آغاز گردید.

سپس آقای بدر عبدالوهاب الرفاعی، مدیر نمایشگاه و دبیر کل

دکتر علی عبدالله الشملان، رئیس مؤسسه التقدم العلمی کویت

مجلس ملی فرهنگ و هنر و ادبیات طی سخنانی اظهار داشت که در این نمایشگاه ۶۱۶ ناشر از ۲۳ کشور با هشتاد هزار عنوان کتاب، که بیشتر آنها عربی است، شرکت کرده‌اند.

پس از مراسم افتتاحیه، این‌جانب همچون تشنه‌ای که به آب گوارا رسیده باشد، باشتاب عازم بازدید از غرفه‌های نمایشگاه شدم. آن روز از صبح تا شب را به بررسی کتابهای نمایشگاه پرداختم. بحمدالله موفق شدم ۳۰ کارتن کتاب از این نمایشگاه برای کتابخانه آیت‌الله مرعشی خریداری کنم؛ به‌ویژه از مطبوعات کشورهای شمال آفریقا، مانند مغرب، تونس و الجزایر.

خارج از برنامه‌های تنظیمی، شب با دکتر عبدالله یوسف الغنیم و همراهان عازم بازدید از دیوانیه آل‌غنیم شدیم. دیوانیه‌های زیادی در کویت و دیگر شیخ‌نشینهای خلیج فارس وجود دارد، که افراد مختلف، هر کدام با توجه به وضعیت مالی و اجتماعی خود، آنها را می‌سازند. دیوانیه

به هر حال، شب‌هنگام، بنابه دعوت رسمی، برای شرکت در مراسم توزیع جوایز مؤسسه التقدم العلمی کویت، با میزبانان و همراهان، عازم آن مرکز شدیم. هنگام ورود، دکتر علی عبدالله الشملان، بنیانگذار وزارت آموزش عالی کویت در سال ۱۹۸۷ م و نخستین وزیر آموزش عالی آن کشور، و آقای مساعد الهارون، وزیر آموزش کویت، از ما استقبال کردند. چند تن از دیگر وزیران، از جمله وزیر امور خارجه، و شخصیت‌های علمی و فرهنگی بسیاری در این مراسم حضور داشتند.

جوایز علمی این موسسه همه‌ساله به مبلغ ۳۰ هزار دینار کویت، معادل صد هزار دلار، به فردی که از سوی کمیته علمی انتخاب می‌شود تعلق می‌گیرد. در آن شب، این جایزه به دانشمند برجسته مصری مقیم امریکا، دکتر شریف احمد شریف، کارشناس عالی امور تهویه و دارای بیش از ۹۰ تألیف درباره سرما و گرمای ساختمانهای بزرگ اعطا گردید. در

آن‌گاه از بخشهای مختلف آن بازدید به عمل آمد. در پایان مدیر مؤسسه از همه انتشارات آن مرکز، افزون بر ۱۵۰ عنوان، به کتابخانه آیت‌الله مرعشی هدیه کرد. ساعت ۱۲ ظهر، به سوی دانشگاه کویت رهسپار شدیم. در آنجا دکتر عبدالمجید صفر، معاون تحقیقات دانشگاه، از ما استقبال کرد و دقایقی را در دفتر وی به گفت‌وگو پرداختیم. در این نشست، مسئول انتشارات دانشگاه کویت نیز حضور داشت. رئیس دانشگاه در آن روزها به خارج کشور رفته بود. معاون وی درباره دانشگاه و برنامه‌های آموزشی آن مطالبی را

عبارت است از یک اتاق بزرگ در کنار منزل مسکونی یا محل دیگر، با تعدادی صندلی و نیمکت. در این مجالس، درباره تاریخ، سیاست، ادبیات، هنر و ... به گفت‌وگو می‌پردازند. برخی شعرا نیز سروده‌هایشان را قرائت می‌کنند. از دیوانیه‌های مشهور و قدیم کویت، می‌توان تعدادی را برشمرد: دیوانیه خلف پاشا النقیب، ویژه ادبا، قضات، شیوخ، مورخان، علما، سیاستمداران و امیران؛ دیوانیه شیخ یوسف القناعی؛ دیوانیه شیخ محمد جنیدل؛ دیوانیه احمد خالد المشاری؛ دیوانیه عبدالعزیز الرشید.

مراسم افتتاح نمایشگاه بین‌المللی کتاب کویت

بیان کرد. در ادامه، توافق گردید که آثار دانشگاه کویت و کتابخانه آیت‌الله مرعشی برای یکدیگر ارسال شوند. همچنین آمادگی دو طرف به منظور تحقیق و نشر برخی نسخه‌های خطی عربی منتشر نشده که در کتابخانه آیت‌الله مرعشی موجود است، اعلان گردید. سپس با بدرقه معاون دانشگاه، به محل اقامت مراجعت نمودیم.

یادآوری می‌کنم دانشگاه کویت دارای کتابخانه‌ای نفیس به نام «کتابخانه ادبیات و حقوق» است. این کتابخانه به سال ۱۹۷۶ م برای مجموعه استادان و پژوهشگران و دانشجویان آن دانشگاه تأسیس شده است و ۱۱۰۵ نسخه خطی دارد که ۱۰۷۸ نسخه آن عربی، ۱۲ نسخه فارسی، ۱۰ نسخه ترکی و ۲ نسخه اردو است. ۵۵۰۰ میکروفیلم

دیوانیه آل‌غنیم مربوط به برادر بزرگ آقای دکتر یوسف عبدالله الغنیم (مشفق الغنیم) می‌باشد که سالها وزیر آموزش و پرورش کویت بوده است. در آنجا، شاعری به نام عنذلیب که مادرش شیعه است، اشعاری را در مدح اهل بیت علیهم‌السلام قرائت کرد. وی از آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی رحمته‌الله بسیار تمجید نمود و اظهار داشت: چنین شخصیتی در جهان اسلام بی‌نظیر است. دارای صفات پسندیده، عالمی ربانی و زاهد و فاضل که در کمتر کسی این جامعیت وجود دارد.

پس از یک ساعت نشست در این دیوانیه، آنجا را ترک کردیم. هنگام خروج، خبرنگار رادیو کویت از من خواست که مصاحبه‌ای با برنامه «صبح به خیر کویت» انجام دهم. متأسفانه به علت نداشتن وقت، عذر خواستم.

صبح روز بعد، چهارشنبه ۲۷/۹/۸۱، طبق برنامه به اتفاق همراهان به مؤسسه الکویت للتقدم العلمی رفتیم. در بدو ورود، مورد استقبال آقای دکتر علی عبدالله الشملان، مدیر آن مرکز، قرار گرفتیم. آن‌گاه به دفتر وی رهسپار شدیم. وی گفت: از طریق اخذ مالیات از ۴۰ شرکت بزرگ کویتی، ابتدا ۵ درصد، سپس ۲ درصد و نهایتاً ۱ درصد سود آن شرکتها به این مؤسسه اختصاص می‌یابد. کارمندان ثابت مؤسسه الکویت حدود ۷۵ نفرند.

۶۱۱ق»، کتابت ۵۹۰ق، به خط نسخ محمد بن ابی‌بکر بن مفرج البیاری، «ش ۷۴۹ م ک مجموع ۲۰».

۴. إعراب القرآن^۱، از ابوجعفر احمد بن محمد بن اسماعیل بن یونس السراوی النحاس المصری، متوفی ۳۳۸ق، کتابت ۵۹۹ق، به خط نسخ مُعرب محمد بن یوسف بن محمد بن عبیدالله بغدادی، در کتابخانه استانبول، ش «۸۸»، «ش ۷۰۱ م ک».

۵. الأملی، از ابوسعید احمد بن علی بن سلیمان بغدادی، روایت ابوالفتح اسماعیل بن فضل بن احمد السراج، کتابت ۵۸۳ق، به خط نسخ خضر بن حسین خضر بن عبدالله، «ش ۷۱۰ م ک مجموع ۱۵».

۶. الأملی، از ابوبکر عبدالرزاق بن همام بن نافع صنعانی حمیری یمنی، «۱۲۶ - ۲۱۱ق»، کتابت ۵۷۳ق، به خط نسخ عبدالرحمان بن ابراهیم بن احمد مقدسی، «ش ۷۹۸ م ک مجموع ۳».

۷. الايمان و معالمه و سنته و استكمالہ و درجاته، از ابو عبید قاسم بن سلام الازدی البغدادی، «۱۵۴ - ۲۲۴ق»، کتابت ۴۸۸ق، به خط نسخ ابومحمد بن عثمان بن ابی‌نصر، «ش ۳۴۰ م ک مجموع ۹».

۸. البسيط فی المذهب، ج ۱، تألیف حجت‌الاسلام ابوحامد محمد بن محمد بن محمد بن احمد طوسی شافعی، معروف به ابوحامد غزالی، «۴۵۰ - ۵۰۵ق»، کتابت ۵۷۰ق، به خط نسخ عبدالله بن ابراهیم بن حامد، «ش ۶۷۵ م ک».

۹. البسيط فی المذهب، ج ۴، مورخ ۵۷۰ق، به خط کاتب جلد اول، «ش ۶۳۳ م ک».

۱۰. البسيط فی المذهب، ج ۵، مورخ ۵۷۰ق، به خط کاتب جلد اول، «ش ۶۷۷ م ک».

۱۱. تاریخ مکه، از ابوالولید محمد بن عبدالله بن احمد بن محمد بن ولید بن عقبه بن الازرق المکی الازرقی، متوفی ۲۵۰ق، کتابت ۵۶۲ق، به خط نسخ، ش «۲۴ م ک».

از نسخه‌های خطی موجود، در خارج کویت‌اند. متأسفانه هنگام تهاجم لشکر بعث عراق به کویت، ۱۶۷ نسخه خطی و ۴۷۹۵ میکروفیلم نابود شده است. از نفیس‌ترین نسخه‌های خطی موجود، کتاب التقریب فی شرح الترغیب و الترهیب، در حدیث، تألیف شمس‌الدین محمد بن ابی‌بکر المنذری، مورخ ۸۵۱ق، می‌باشد که در حیات مؤلف بر وی قرائت شده است.

دانشگاه کویت تا کنون چند فهرست از نسخه‌های خطی منتشر ساخته است؛ از جمله:

۱. فهرس المخطوطات العربیة المصوّرة الموجودة بمکتبة المخطوطات بجامعة الكويت، اعداد احمد سعید الخازندار، چاپ دانشگاه کویت، ۱۹۷۵ - ۱۹۷۹ م، ۲ جلد، ۲۰۱۴ صفحه.

۲. همان فهرست، چاپ دوم، ۱۹۸۹ م، ۵ جلد، شامل فهرست ۹۱۳۰ نسخه که ۱۲۷۹ نسخه اصلی و ۷۸۵۱ نسخه تصویری است.

۳. فهرس المخطوطات الموجودة لدى مراقبة المکتبات فی جامعة الكويت، چاپ کویت، ۱۹۷۲ م.

۴. فهرست دیگری در نسخه‌های خطی موجود کتابخانه دانشگاه به صورت کارت‌برگه دستی، دارای نام کتاب و مؤلف و موضوع و شماره، که چاپ و منتشر نشده است.

نظر به اهمیت نسخه‌های بسیار کهن و نفیس، که بیشتر آنها در کتابخانه ظاهریه دمشق قرار داشته و هم‌اکنون به کتابخانه الاسد منتقل گردیده است، بخشی از نسخه‌های بسیار کهن سده‌های ۳، ۴ و ۵ قمری را که دانشگاه کویت از آنها تصویر تهیه کرده و در گنجینه کتابخانه آن دانشگاه قرار دارد، برمی‌شمارم:

۱. آداب حملة القرآن، از ابوبکر محمد بن حسین بن عبدالله آجری، «۲۸۰ - ۳۶۰ق»، کتابت سده ۵ یا ۶ق، «ش ۶۱۴ م ک مجموع ۹».

۲. اربعین حدیثاً عن اربعین شیخاً فی اربعین معنی و فضیلة، از صلاح‌الدین ابوبکر احمد بن مقرب بن حسین کرخی بغدادی، «۴۸۰ - ۵۶۳ق»، کتابت ۵۸۷ق، «ش ۶۱۷ م ک مجموع ۱۶».

۳. الاربعین فی فضل الدعاء و الداعین، ج ۵، از شرف‌الدین ابی‌الحسن علی بن مفضل بن علی مقدسی اسکندرانی، «۵۵۴ -

۱. نسخه بسیار کهن و نفیسی از این کتاب در کتابخانه آیت‌الله‌العظمی مرعشی نجفی (ره) موجود می‌باشد که در اواخر سده ۵ یا اوائل سده ۶ قمری کتابت شده است. این نسخه یکی از کهن‌ترین نسخه‌های موجود این کتاب به شمار می‌آید. افزون بر ۳۵ سال قبل، این نسخه را از کتابفروشی شمس در تهران، که آن زمان در خیابان ناصرخسرو قرار داشت، با چند نسخه خطی نفیس دیگر برای این کتابخانه خریداری نمودم. این نسخه در فهرست نسخه‌های خطی این کتابخانه معرفی شده است.

عبدالله بن علی الطرابلسی، «ش ۳۴۹ م ک مجموع ۳».

۲۲. ذکر من روی عن النبی (ص) من الصحابة فی الکبائر، از ابوبکر احمد بن هارون بن روح البردیجی البرذعی، «۲۳۰ - ۳۰۱ ق»، کتابت ۵۴۸ ق، به خط نسخ محمد بن عبدالواحد مقدسی، «ش ۶۵۷ م ک مجموع ۱».

۲۳. الزهد، ج ۱۳، از ابو عبدالله احمد بن محمد بن حنبل بن هلال شیبانی بغدادی، «۱۶۴-۲۴۱ ق»، روایت ابو عبدالرحمان عبدالله، نسخه بسیار کهن، مورخ ۴۹۲ ق، به خط نسخ عبدالله بن احمد بن صابر، «ش ۶۸۸ م ک مجموع ۱۶».

۲۴. شرح ادب الکاتب، تألیف ابو منصور موهوب بن احمد بن محمد بن خضر بن حسن بغدادی معروف به ابن الجوالیقی، «۴۶۶ - ۵۴۰ ق»، کتابت در حیات مؤلف به سال ۵۳۵ ق، به خط اسماعیل، فرزند مؤلف، «ش ۵۹۴ م ک».

۲۵. شرح الحماسة، ج ۲، از ابوزکریا یحیی بن علی بن محمد شیبانی معروف به خطیب تبریزی، «۴۲۱ - ۵۰۲ ق»، کتابت ۵۴۳ ق، به خط نسخ احمد بن مروان بن علی بن سلامة بن مروان، «ش ۸۶ م ک».

۲۶. صفة المنافق، از ابوبکر، جعفر بن محمد بن حسن بن المستفاض الغریابی، «۲۰۷ - ۳۰۱ ق»، روایت ابوالفضل عبدالله بن عبدالرحمان بن محمد بن عبیدالله الذهبی، کتابت ۵۲۳ ق، به خط نسخ احمد علی الرازی، «ش ۸۲۳ م ک مجموع ۱».

۲۷. فضائل المدينة، از ابوسعید مفضل بن محمد بن ابراهیم الجندی الیمنی الشعبی، متوفی ۳۰۸ ق، روایت ابوبکر محمد بن ابراهیم بن علی بن عاصم، کتابت ۵۴۸ ق، به خط نسخ، «ش ۶۳۰ م ک مجموع ۵».

۲۸. فوائد حسان، تألیف ابوطاهر احمد بن محمد بن احمد بن محمد بن ابراهیم بن سلفه السلفی الاصفهانی، «۴۷۵ - ۵۷۶ ق»، کتابت ۵۷۱ ق، در حیات مؤلف، به خط نسخ هبة الله بن عبدالباقی بن هبة الله بن حسین غفاری، «ش ۷۱۰ م ک مجموع ۲۰».

۲۹. کتاب الفیصل فی علم الحدیث، ج ۱ تا ۸، از ابوبکر زین الدین محمد بن موسی بن عثمان بن موسی بن عثمان بن حازم الحازمی الحمدانی الشافعی، «۵۴۹ - ۵۸۴ ق»، کتابت در حیات مؤلف به سال ۵۸۲ ق، به خط نسخ خوش یوسف بن عمر بن یوسف الواسطی، «ش ۶۹۸ م ک».

۱۲. التنبیه، از ابواسحاق جمال الدین ابراهیم بن علی بن یوسف فیروزآبادی شیرازی، «۳۹۳ - ۴۷۶ ق»، کتابت ۵۷۰ ق، به خط نسخ، ش «۶۷۳ م ک».

۱۳. التیسیر لحفظ القرآت السبع، تألیف ابو عمرو عثمان بن سعید بن عثمان بن سعید بن عمر الاموی الدانی الاندلسی، «۳۷۱ - ۴۴۴ ق»، کتابت ۵۳۰ ق، به خط نسخ قدیم صدقة بن حسین بن حسن، «ش ۴۵۱ م ک مجموع ۲».

۱۴. حدیث ابن الاکفانی، از ابو محمد هبة الله بن احمد انصاری اکفانی، «۴۴۴ - ۵۲۴ ق»، کتابت در عصر مؤلف به سال ۴۷۴ ق، به خط نسخ اسماعیل الانماطی، «ش ۶۵۷ م ک مجموع ۷».

۱۵. حدیث ابن شاذان، ج ۱، از ابو علی حسن بن احمد بن ابراهیم البزاز، «۳۳۹ - ۴۲۶ ق»، کتابت ۵۷۳ ق، به خط نسخ عبدالله بن عمر المقدسی، ش «۶۵۹ م ک مجموع ۷».

۱۶. حدیث خالد بن مرداس السراج، از ابی الهیثم خالد بن مرداس، متوفی ۲۳۱ ق، روایت ابی القاسم عبدالله بن محمد بن عبدالعزیز بغوی، کتابت ۵۳۱ ق، به خط نسخ، «ش ۶۱۱ م ک مجموع ۳».

۱۷. حدیث الزاز، از ابوجعفر محمد بن عمرو بن البختری الزاز، «۲۵۱ - ۳۳۹ ق»، روایت ابی الحسین علی بن محمد بن عبدالله بن بشران العدل، کتابت ۵۶۱ ق، به خط نسخ موفق الدین بن قدامة المقدسی، «ش ۵۶۳ م ک مجموع ۷».

۱۸. حدیث السلماسی عن شیوخه، از ابوبکر یحیی بن ابراهیم بن احمد بن محمد السلماسی، متوفی قبل از ۵۷۱ ق، کتابت ۵۴۸ ق، به خط نسخ احمد بن حسین بن محمد عراقی، «ش ۷۱۰ م ک مجموع ۱۹».

۱۹. حدیث عبیدالله بن عمر بن حفص، روایت شعیب بن اسحاق دمشقی، کتابت ۵۹۶ ق، به خط نسخ عبدالغنی بن ابی عبدالله بن محمد المقری، «ش ۷۱۶ م ک مجموع ۱۰».

۲۰. حدیث الهیثم الأنباری، ج ۱، از ابوبکر محمد بن جعفر بن محمد، «۲۶۷ - ۳۶۰ ق»، کتابت ۵۷۳ ق، به خط نسخ عبدالله بن عمر بن ابی بکر مقدسی، «ش ۷۵۶ م ک مجموع ۱».

۲۱. کتاب الخیل، تألیف ابوسعید عبدالملک بن قریب بن عبدالملک بن علی بن اصمغ الاصمعی الباهلی، «۱۲۳-۲۱۵ ق»، نسخه بسیار کهن، مورخ ۴۱۰ ق، به خط نسخ شاکر بن

۳۰. المجالسة و جواهر العلم، ج ۷، از ابوبکر احمد بن محمد بن احمد بن مروان الدینوری البغدادی، متوفی ۵۳۲ ق، کتابت ۵۹۵ ق، به خط نسخ، «ش ۹۰۴ م ک مجموع ۸».

۳۱. المجالسة و جواهر العلم، ج ۲۶، مورخ سال ۵۷۲ ق، به خط نسخ عبدالغنی بن عبدالواحد مقدسی، «ش ۶۵۹ م ک مجموع ۳».

۳۲. المسلسلات، در حدیث، تألیف ابوالفرج عبدالرحمان بن علی بن محمد بن علی معروف به ابن‌الجوزی، «۵۱۰ - ۵۹۷ ق»، کتابت در حیات مؤلف به سال ۵۸۱ ق، به خط نسخ خوش علی بن مکباز بن محمود الوزان، «ش ۷۳۲ م ک مجموع ۲».

۳۶. الوسیط، ج ۲، از ابوحامد غزالی، کتابت ۵۷۵ ق، به خط نسخ قدیم، «ش ۵۷۵ م ک».

۳۷. الوسیط بین المقبوض و البسیط^۲، ج ۲، در تفسیر قرآن کریم، تألیف ابوالحسن علی بن احمد بن محمد بن علی واحدی نیشابوری شافعی، متوفی ۴۶۸ ق، کتابت ۵۸۱ ق، به خط نسخ عبدالله بن محمد بن عرفه الانصاری، «ش ۴۹۱ م ک».

بعد از ظهر همان روز، ساعت ۵/۳۰، با همراهان برای بازدید از مجموعه هیئت مشورتی عالی تطبیق شریعت، عازم آن مرکز شدیم. وظیفه این مرکز تا حدودی شبیه وظایف شورای نگهبان در ایران است. هر قانونی که تصویب می‌شود، این مرکز آن را با قوانین اسلامی تطبیق می‌دهد؛ چنانچه قانونی مخالف اسلام باشد، قابل اجرا نخواهد بود. ریاست عالی این هیئت با دکتر خالد مذکور عبدالله المذكور است. شخصیت‌های برجسته مذهبی و علمی نیز با او همکاری دارند. دربدو ورود، مورد استقبال رئیس این مرکز قرار گرفتیم. آن‌گاه ما را با قسمت‌های مختلف آشنا کرد. این مرکز دارای کتابخانه بزرگ تخصصی است که ۲۵۰۰۰ عنوان کتاب را در خود جای داده، و بیشتر انتشارات کتابخانه آیت‌الله مرعشی، به‌ویژه مجموعه فهارس نسخه‌های خطی آن

اهدای نشان هیئت عالی تطبیق شریعت به متولی کتابخانه

را در اختیار دارند.

۳۳. مسلسلات الطریثی و حدیث الضب، از ابوبکر احمد بن علی صوفی بغدادی، «۴۱۱ - ۴۹۷ ق»، کتابت ۵۵۵ ق، به خط نسخ خوش، «ش ۶۸۸ م ک مجموع ۱۰».

۳۴. الملاحن، در لغت، از ابوبکر محمد بن حسن بن درید بن عتاهیه^۱، مشهور به ابن‌درید، «۲۲۳ - ۳۲۱ ق»، نسخه بسیار کهن مورخ ۴۱۰ ق، به خط نسخ شاکر بن عبدالله بن علی، «ش ۳۴۹ م ک مجموع ۲».

۳۵. الوسیط، ج ۱، تألیف زین‌الدین حجت‌الاسلام ابوحامد محمد بن محمد بن احمد طوسی شافعی معروف به ابوحامد غزالی، «۴۵۰ - ۵۰۵ ق»، کتابت ۵۹۹ ق، به خط نسخ، «ش ۷۹۵ م ک».

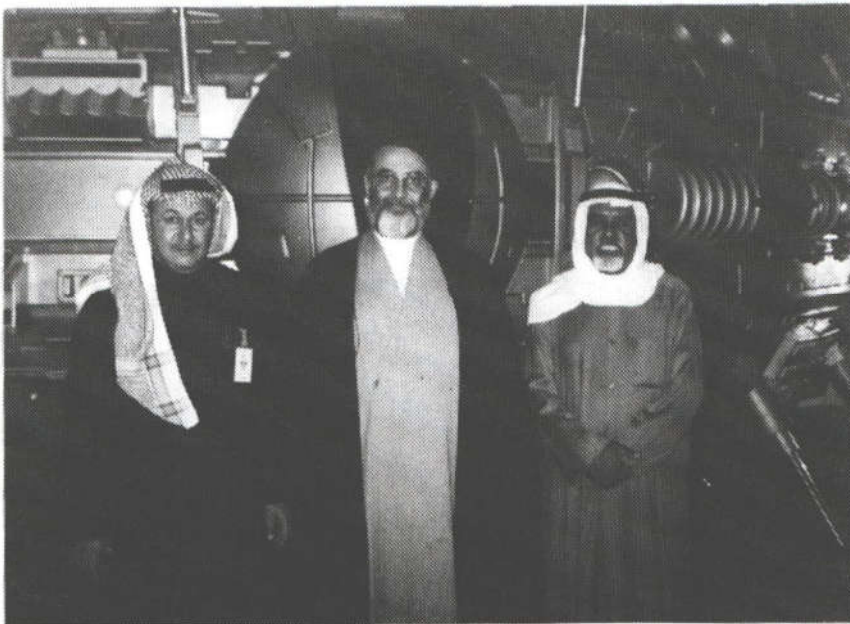
۱. بخشی از کتاب جمهرة اللغة، از ابن‌درید، در کتابخانه جامع الکبیر شهر مکناس در کشور مغرب وجود دارد که در برگ پایانی دستخط ابن‌درید در نیمه نخست سده ۴ قمری آمده است. ظاهراً کهن‌ترین نسخه موجود کتاب جمهرة اللغة می‌باشد. این‌جانب در سفر به مغرب، آن را از نزدیک مشاهده نمودم و گزارش کامل آن را در شماره‌های پیشین این فصلنامه آورده‌ام.

۲. نسخه بسیار نفیس و کهن مورخ نیمه دوم سده ۶ هجری در کتابخانه بزرگ آیت‌الله مرعشی (ره) موجود می‌باشد و در فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه معرفی شده است. متأسفانه فهرست‌نگار، کتابت آن را در سده ۷ هجری آورده است. این نسخه کهن را این‌جانب بیش از ۳۰ سال قبل در شهرستان قزوین برای این کتابخانه بزرگ خریداری نمودم. خداوند فروشنده آن را که هم‌اکنون در بستر بیماری است، شفا عنایت فرماید. ایشان در طی ۴۰ سال به این کتابخانه بزرگ خدمات شایانی نموده است.

که فیلمی دربارهٔ مصر باستان و فراعنه را به نمایش گذاشت و برای این‌جانب و همراهان بسیار دیدنی و جذاب بود. مدیر مرکز، مهندس جمیل سلیمان المطوع، در هر بخش ما را راهنمایی می‌کرد. پس از بازدید، به محل اقامت مراجعت کردیم.

صبح پنجشنبه، ۸۱/۹/۲۸ مجدداً عازم نمایشگاه بین‌المللی کتاب شدیم. از صبح تا بعد از ظهر، یکسره در نمایشگاه به خرید کتابهای مورد نیاز کتابخانه پرداختم. بیشتر ناشران خارجی این‌جانب را می‌شناختند؛ چون معمولاً در نمایشگاههای بین‌المللی کتاب، در کشورهای همچون مصر، سوریه، لبنان، یمن و امارات، شرکت می‌کنم. پس از بازدید از نمایشگاه، ساعت ۵ بعد از ظهر عازم هتل شدیم. شب‌هنگام، ساعت ۸، در ضیافت رسمی آقای دکتر عبدالله

رئیس این مرکز ضمن سخنان خود اظهار داشت: «در معیت هیئت شش نفرهٔ تطبیق شریعت، سه سال قبل به ایران رفتیم و از کتابخانهٔ بزرگ آیت‌الله مرعشی بازدید کردیم.» ایشان بی‌نهایت از گستردگی و حجم نسخه‌های خطی آن ابراز شگفتی می‌کرد.

مهندس جمیل سلیمان المطوع، مدیر مرکز علمی کویت

برادران الغنیم و حبیب لمسی

یوسف الغنیم، در «کشتی بوم» شرکت کردیم. در این ضیافت، جز همراهانم و میزبان، برادران آقای غنیم، فرزند ارشد

این بازدید، دو ساعت به طول انجامید. در پایان، رئیس مرکز که خود شخصیتی علمی - مذهبی است، نشان زیبای آن مرکز را که در یک جعبهٔ مخملی قرار داشت، به این‌جانب هدیه نمود.

سپس به محل اقامت مراجعت کردیم. پس از نماز مغرب و عشاء، طبق قرار قبلی، از مرکز علمی کویت، که ۴ سال قبل از سوی دولت کویت با هزینه‌ای معادل یکصد میلیون دلار ساخته شده است، بازدید نمودیم. این مرکز دارای سالنهای متعدد با آکواریومهای بزرگ است، که آبزبان

گوناگون را در خود جای داده و بسیار تماشایی است. یک سینمای بزرگ سه‌بعدی نیز در آن مرکز وجود داشت

کتابخانه خریداری کنم. تا پایان کار نمایشگاه، در آنجا حضور داشتیم و سپس به محل اقامت مراجعت کردیم. صبح شنبه، ۸۱/۹/۳۰، ساعت ۱۰، به دیدار دکتر بدر سید عبدالوهاب الرفاعی، دبیر کل مجلس ملی فرهنگ و هنر و ادبیات، رهسپار شدیم.

وی مسئولیت نمایشگاه بین‌المللی کتاب کویت را نیز بر عهده دارد، و قرار شد برای تبادل کتاب بین آن مرکز و کتابخانه آیت‌الله مرعشی اقدام شود. ایشان مصرانه خواست که در سفر به ایران، بازدید از این کتابخانه در برنامه‌هایش گنجانده شود. پس از نیم ساعت، مجدداً به محل اقامت مراجعت کردیم و ساعت ۱۲ ظهر در ضیافت ناهاری که به مناسبت سفر این‌جانب در رستوران برج گردان کویت ترتیب داده شده بود، شرکت کردیم. در این ضیافت نیز عده‌ای از شخصیت‌های علمی، مذهبی و فرهنگی کویت شرکت داشتند.

شب، با اصرار زیاد آقای شریف عبدالله الحسینی، یکی از تبارشناسان

ایشان، همچنین آقای حبیب لمسی، مدیر و بنیانگذار انتشارات دار الغرب الاسلامی در بیروت، که اصلاً از مردم تونس و از موفق‌ترین ناشران عرب به‌شمار می‌رود، حضور داشتند. وی کتابخانه شخصی خود را که بالغ بر ۷۵ هزار جلد بسیار نفیس داشت، وقف کتابخانه ملی تونس کرده است. ایشان هر کتاب مهمی را که بیابد، برای کتابخانه تونس ارسال می‌کند و بر مجموعه اهدایی خود می‌افزاید. پس از صرف شام، به محل

دکتر بدر الرفاعی، دبیر کل مجلس ملی فرهنگ و هنر و ادبیات کویت

اقامت مراجعت کردیم.

صبح جمعه، ۸۱/۹/۲۹، اندکی با اتومبیل در خیابانهای شهر گردش کردیم. ساختمانهایی به چشم می‌خورد که در زمان هجوم ارتش بعثی به کویت تخریب یا گلوله‌باران شده بود. جنایاتی که بعثتها مرتکب شدند، کمتر از هجوم مغولان به کشور ما نیست.

بعد از ظهر همان روز، بنا به درخواست این‌جانب، دوباره عازم بازدید از نمایشگاه بین‌المللی کتاب شدم، و توفیق یافتم برخی دیگر از کتابهای مفید و ارزنده را برای

ضیافت شام شریف عبدالله الحسینی، از تبارشناسان برجسته کویت

۳. مرکز المخطوطات و التراث و الوثائق، واقع در جابریه، وابسته به جمعیت احیای میراث اسلامی، تأسیس ۱۴۰۲ ق / ۱۹۸۱ م. دارای ۲۵۰ نسخه خطی عربی در موضوعاتی چون تفسیر، علوم قرآنی، حدیث، سیره نبوی، فقه، اصول، عقاید، ادبیات عرب. از این نسخه‌ها به وسیله تجهیزات کافی حفاظت می‌شود. متأسفانه نسخه‌های خطی این مجموعه نیز مصون از تعرض بعثتها نبوده و بخشی از آنها به سرقت رفته یا نابود شده‌اند. تعدادی فهرست نسخه‌های خطی در این مرکز چاپ و منتشر شده است؛ از جمله: ۱. فهرس المخطوطات المصورة فی مرکز المخطوطات و التراث و الوثائق، جلد اول، المجامیع، ۱۹۸۴ م؛ ۲. فهرس المخطوطات الاصلية فی مرکز المخطوطات و التراث و الوثائق التابعة للمشروع، از محمد بن ابراهیم الشیبانی، چاپ کویت، ۱۹۹۳ م، ۱۸۷ صفحه.

۴. معهد المخطوطات العربية، وابسته به وزارت فرهنگ و علوم، و یکی از مؤسسات فرهنگی جامعة الدول العربية است. مقر اصلی آن در قاهره قرار دارد. درباره شکل‌گیری این مرکز، در گزارش سفر مصر، در شماره‌های پیشین فصلنامه میراث شهاب، مطالبی را آورده‌ام.

در سال ۱۹۹۰ م، هنگام حمله ارتش بعثی عراق، تعدادی از تصاویر نسخه‌های خطی موجود در آن مفقود شده یا به سرقت رفته است. معهد تاکنون تعدادی فهرست از نسخه‌های خطی چاپ و منتشر کرده است، و می‌توان گفت فهرس المخطوطات العربية فی العالم، در دو جلد، تألیف کورکیس عواد، بهترین فهرست آن است. بیشتر فهرستهای منتشر شده از سوی این مرکز، در کتابخانه بزرگ آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی رحمته موجود است، و برخی از آنها را از بیست و هفتمین نمایشگاه بین‌المللی کتاب کویت برای این کتابخانه خریداری نموده‌ام. نظر به اهمیت بعضی انتشارات این مرکز درباره کتاب‌شناسی و نسخه‌شناسی مخطوطات اسلامی، برخی از آنها را برمی‌شمارم:

۱. فهرس المخطوطات العربية فی مکتبة ستراسبورج الوطنية و الجامعية بفرنسا، اعداد د. نزیه کسیمی، ۱۴۰۶ ق / ۱۹۸۵ م.

۲. فهرس مکتبة السيد محمد باقر الطباطبائي بکربلاء، اعداد سلمان هادی الطعمه، ۱۴۰۶ ق / ۱۹۸۵ م.

۳. مجموعات مخطوطة فی مکتبات استانبول، اعداد د. طه محسن.

برجسته شیعی مذهب کویت، در ضیافت شام نامبرده، شرکت کردیم. برخی علمای اهل سنت و یکی دیگر از تبارشناسان کویت و رایزن فرهنگی ایران نیز در این مراسم حضور داشتند. آقای شریف عبدالله، کارهای تحقیقی‌ای را که درباره علم نسب انجام داده بود، به ما نشان داد. در تنظیم آنها از کتابهای علم نسب که کتابخانه آیت‌الله مرعشی برای نخستین بار چاپ و منتشر کرده، بسیار سود جسته بود. در پایان مراسم، به اتفاق میهمانان عکس یادگاری گرفتیم.

صبح یکشنبه، ۸۱/۱۰/۱، با بدرقه آقایان سلیمان العیزی و دکتر جواد العریان در سالن تشریفات دولت در فرودگاه کویت، راهی کشور عزیزمان ایران شدیم. در پایان این گزارش، برای آگاهی بیشتر پژوهشگران، برخی کتابخانه‌ها و مراکز فرهنگی دولتی و خصوصی کویت را که دارای نسخه‌های خطی اسلامی هستند، معرفی می‌کنم:

۱. موزه شخصی طارق رجب، واقع در الصفاة، تأسیس ۱۹۸۰ م. تعدادی نسخه خطی دارد که بیشتر آنها عربی و اندکی فارسی و ترکی است. برخی نفایس آن عبارت‌اند از: برگه‌هایی از قرآن کریم، بر روی پوست، به خط کوفی، مورخ سده دوم قمری؛ کتاب العدسات الحارقة، به عربی، از ابن‌الکندی، نسخه بسیار نفیس دارای نگاره‌ها و اشکال ریاضی. متأسفانه تاکنون فهرستی از نسخه‌های خطی این مجموعه چاپ و منتشر نشده است و شمار دقیق نسخه‌های آن نیز مشخص نیست.

۲. موزه ملی کویت، وابسته به وزارت اطلاع‌رسانی کویت، تأسیس ۱۹۵۷ م، دارای نسخه‌های بسیار نفیس و کهن و هنری و نگاره‌های ارزشمند، از جمله: قرآن کریم مورخ ۶۸۸ ق / ۱۲۸۹ م؛ عجایب المخلوقات قزوینی. متأسفانه پس از یورش وحشیانه بعثتها به کویت، به علت آتش زدن ساختمان آن، تعدادی از نسخه‌های خطی طعمه حریق گردیده است. سپس آنها را در صندوقهای فلزی جای داده‌اند تا به تدریج بازسازی شوند. درباره برخی نسخه‌های خطی این مجموعه، فهرستی به انگلیسی در سال ۱۹۸۳ م منتشر شده است:

THE AL-SABAH COLLECTION: ISLAMIC ART IN THE KUWAIT NATIONAL MUSEUM. ED. M. JENKINS, LONDON: SOTHEBY'S.

- والتراث، «المجاميع»، ج ١، ١٤٠٩ ق / ١٩٨٩ م، ٩١ صفحته.
٢٢. مجموعة مؤلفات شيخ الاسلام ابن تيمية المحفوظة في مركز المخطوطات والتراث، «القسم الاول»، اعداد محمد بن ابراهيم الشيباني، ١٤١٣ ق / ١٩٩٣ م، ٢٦ صفحته.
٢٣. المخطوطات العربية في الفلك والهيئة والحساب في مكتبة جامعة براتسلافا تشيكوسلوفاكية، كاريل بتراتشك، ترجمة د. عدنان جواد الطعمة، ١٤١٠ ق / ١٩٩٠ م، ٤٤ صفحته.
٢٤. فهرس المخطوطات العربية في المكتبة الوطنية التمسواته الرياضيات، هيلينه لوبشتاين، ترجمة د. عدنان جواد الطعمة، ١٤٠١ ق / ١٩٩٠ م، ٧١ صفحته.
٢٥. فهرست المخطوطات العربية في الطب والصيدلة المحفوظة في خزانة المكتبة الملكية بمدينة كوبنهاغن. اعداد د. عدنان جواد الطعمة، ١٤١٠ ق / ١٩٩٠ م.
٢٦. فهرست المخطوطات العربية في باكستان: المكتبة العامة، «القسم الاول»، مكتبة ديال سنغ الخيرية، اعداد حافظ ثناء الله الزاهدي، ١٤١٢ ق / ١٩٩١ م، ٢٦ صفحته.
٢٧. فهرست المخطوطات العربية في الجامعة الكاثوليكية واشنطن، ترجمة محمد بن ابراهيم الشيباني.
٢٨. قائمة المخطوطات الجديدة المحفوظة في خزانة المكتبة الملكية بمدينة كوبنهاغن، اعداد د. عدنان جواد الطعمة، ١٤١٤ ق / ١٩٩٣ م، ٤٤ صفحته.
٢٩. مجموعة مؤلفات شيخ الاسلام ابن تيمية المخطوطات الاصلية والمطبوعة في المكتبة السلیمانية باستانبول، «القسم الاول»، اعداد و ترجمة محمد بن ابراهيم الشيباني، «قسم ابن تيمية ٣»، ١٤١٤ ق / ١٩٩٣ م، ٦٢ صفحته.
٣٠. مخطوطات العربية في العالم واماكن وجوده، اعداد محمد بن ابراهيم الشيباني، مكتبة دارالهداية، ١٤٠٣ ق / ١٩٨٣ م.
٣١. دليل مخطوطات السيوطي واماكن وجودها في العالم، اعداد محمد بن ابراهيم الشيباني و احمد سعيد الخازندار، ١٤١٦ ق / ١٩٩٥ م، ٢٠٠ صفحته.
٣٢. مؤلفات ابن الجوزي، عبدالحميد العلوجي، طبعة مزيدة، ١٤١٢ ق / ١٩٩٢ م، ٣٢٩ صفحته.
٣٣. معجم ما الف عن الصحابة و امهات المؤمنین و آل البيت، تأليف محمد بن ابراهيم الشيباني، ١٤١٤ ق / ١٩٩٢ م، ٣٠٨ صفحته.

٤. مخطوطات الادب في المتحف العراقي، اعداد اسامة النقشبندی و ظمياء عباس.
٥. فهرس الخزانة الصبيحية بسلا - المغرب، اعداد د. محمد حجي، ١٤٠٦ ق / ١٩٨٥ م.
٦. فهرس المخطوطات العربية بمكتبة عبدالله بن العباس بمدينة الطائف، اعداد عثمان محمود حسين.
٧. فهرس مجاميع المدرسة العمرية في دارالكتب الظاهرية بدمشق، اعداد: ياسين محمد السواس.
٨. المخطوطات العربية التي صورها المعهد من دار المخطوطات في صنعاء، اعداد عصام محمد الشنطي.
٩. فهرس مخطوطات المعهد المصوّرة، «الادب»، الجزء الاول، اعداد عصام محمد الشنطي.
١٠. فهرس مخطوطات المعهد المصوّرة، «الفقه والاصول»، الجزء الاول، ١٤٠٧ ق / ١٩٨٦ م، اعداد عبدالحفيظ منصور و عباس عبدالله كنة.
١١. فهرس المخطوطات المصوّرة، «قسم التاريخ»، الجزء الاول، ١٤٠٥ ق / ١٩٨٤ م.
١٢. فهارس المخطوطات العربية في العالم، دو جلد، كوركيس عواد.
١٣. فهرس المخطوطات الطبية المصورة بقسم التراث العربي، هيا الدوسري.
١٤. المخطوطات الجغرافية العربية في المتحف البريطاني، دكتور عبدالله يوسف الغنيم.
١٥. نوادر مخطوطات علامة الكويت الشيخ عبدالله الخلف الدحيان في مكتبة وزارة الاوقاف و الشؤون الاسلامية.
١٦. فضائل بيت المقدس في مخطوطات عربية قديمة، تحقيق د. محمود ابراهيم.
١٧. المخطوطات العربية في الهند، عصام محمد الشنطي.
١٨. المخطوطات العربية في نيجرية الاتحادية، اعداد الطيب عبدالرحيم محمد، ١٤٠٦ ق / ١٩٨٥ م.
١٩. المخطوطات العربية في يوغسلافية، عصام محمد الشنطي، ١٤٠٥ ق / ١٩٨٥ م.
٢٠. فهرس المخطوطات الاصلية في مركز المخطوطات و التراث و الوثائق، ج ١، محمد بن ابراهيم شيباني، ١٤١٤ ق / ١٩٩٣ م، ١٨٧ صفحته.
٢١. فهرس المخطوطات المصورة في مركز المخطوطات

۵۰. مخطوطات المنتظم و اماکن وجودها فی العالم، محمد بن ابراهیم الشیبانی، ۱۴۰۳ ق / ۱۹۸۳ م، مکتبه دارالهدایة کویت.

۵. المنظمة الاسلامیة للعلوم الطبیة، این مرکز به تازگی از سوی دولت کویت برای پژوهش در آثار علمی پزشکان اسلامی در طول سده‌های گذشته به وجود آمده است. در گنجینه آن، نسخه‌های خطی بسیاری جمع‌آوری کرده‌اند. همچنین تصاویر بسیاری از نسخه‌های خطی پزشکی فارسی و عربی موجود در کتابخانه‌های جهان را گرد آورده‌اند. امسال نخستین جلد از فهرست نسخه‌های خطی آن منتشر شد، که در آن ۲۰۰ نسخه معرفی گردیده است.

۶. کتابخانه ملی مرکزی، دارای ۱۵۵ نسخه خطی است و یک فهرست با عنوان قائمه بیلوگرافیه لمخطوطات المکتبه العامة المركزية چاپ و منتشر کرده است.

۷. کتابخانه الموسوعة الفقهیة، وابسته به وزارت اوقاف کویت، اداره فتوا. این کتابخانه در حدود سالهای ۱۹۸۰ تا ۱۹۸۲ م آغاز به کار کرده و در حال حاضر ۶۸۲ نسخه خطی عربی در آن موجود است، و شامل موضوعاتی از این قبیل می‌باشد: علوم قرآنی، تفسیر، حدیث، فقه، اصول، عقاید، تراجم، متأسفانه هنگام حمله ارتش بعثی عراق به کویت، تعدادی از نسخه‌های خطی این مجموعه از بین رفته و برخی نیز آسیب دیده است، که در حال مرمت و بازسازی آنها هستند. یک فهرستواره از نسخه‌های خطی موجود در این کتابخانه با عنوان کشف باسما المخطوطات الموجودة بمکتبه الوزارة الاوقاف والشؤون الاسلامیة، به سال ۱۳۹۹ ق / ۱۹۷۹ م چاپ و منتشر شده است، که در آن، نام کتاب، مؤلف، تاریخ کتابت و نیز فهرست الفبایی پدیدآورندگان نسخه‌ها و موضوعات آنها آمده است.

۸. کتابخانه وزارت اوقاف کویت. تعدادی نسخه خطی و تصویری در این کتابخانه نگهداری می‌شود. یک فهرست کوچک با عنوان فهرس المخطوطات العربیة فی مکتبه الاوقاف والشؤون الاسلامیة، تألیف عبدالله الجبوری، منتشر کرده است. درباره نسخه‌های خطی این مجموعه گزارشهایی کوتاه در برخی مجلات آمده است که برخی از آنها عبارت‌اند از:

- دلیل فهارس المخطوطات فی المجمع العلمی لبحوث الحضارة الاسلامیة، از انتشارات المجمع الملکی لبحوث الحضارة

۳۴. فهرست تصانیف الامام ابی عمرو الدانی الاندلسی، متوفی ۴۴۴ ق، تألیف غانم قدور الحمد، ۱۴۱۰ ق / ۱۹۹۰ م، ۴۱ صفحه.

۳۵. معجم مصنفات القرآن الکریم، د. علی شواخ الشعیبی، الجزء الاول، ۱۴۱۵ ق / ۱۹۹۵ م، ۳۲۵ صفحه.

۳۶. معجم مؤلفات ابن تیمیة المخطوطة و المطبوعة فی العالم. ۳۷. معجم المصنفات فی الخیل، المطبوع و المخطوط، اعداد محمد بن ابراهیم الشیبانی.

۳۸. مؤلفات الامام الذهبی، راجعه و قدم له و علق علیه محمد بن ابراهیم الشیبانی.

۳۹. مؤلفات الامام البیهقی، راجعه و قدم له و علق علیه محمد بن ابراهیم الشیبانی.

۴۰. مؤلفات الخطیب البغدادی، راجعه و قدم له و علق علیه محمد بن ابراهیم الشیبانی.

۴۱. مؤلفات بقی بن مخلد القرطبی، راجعه و قدم له و علق علیه محمد بن ابراهیم الشیبانی.

۴۲. فهرس المخطوطات الطبیة فی مرکز المخطوطات و التراث و الوثائق، راجعه و قدم له و علق علیه محمد بن ابراهیم الشیبانی.

۴۳. قائمه المخطوطات العربیة المقتناة منذسنة، ۱۳۱۲ ق / ۱۸۹۴ م، فی المکتبه البریطانیة، راجعه بعد

الترجمة و قدم له و علق علیه محمد بن ابراهیم الشیبانی. ۴۴. فهرس المخطوطات الفلکیة فی مرکز، اعداد محمد بن ابراهیم الشیبانی.

۴۵. قائمه بعناوین المخطوطات المصورة علی میکروفیلیم الموجودة لدى مکتبه المخطوطات، اعداد مکتبه المخطوطات، ۱۴۱۶ ق / ۱۹۹۵ م، شامل ۱۴۳۵ میکروفیلیم از مجموعه ۵۰۰۰ میکروفیلیم موجود در این مرکز.

۴۶. قائمه بعناوین المخطوطات المصورة المهداة الی مکتبه المخطوطات العربیة، مطبوع علی الحاسوب، ۱۴۱۳ ق / ۱۹۹۲ م، شامل فهرست تصویری ۱۷۴ نسخه خطی.

۴۷. فهرست مخطوطات تشستریتی فی مرکز المخطوطات و التراث و الوثائق، محمد بن ابراهیم الشیبانی.

۴۸. فضائل بیت المقدس فی مخطوطات عربیة قديمة، تحقیق د. محمود ابراهیم.

۴۹. مجموعه مخطوطة فی مکتبات استانبول، د. طه محسن، ۱۴۰۶ ق / ۱۹۸۵ م.

الاسلامیة، مؤسسه آل‌البیت، چاپ دوم، عمان، ۱۹۸۶ م، «الملحق الاول»، ص ۸۸، شماره ۲۹۰ و ۲۹۱.

- المخطوطات العربية و فهارسها فی الخلیج و شبه الجزیره العربیة، از عبدالله الجبوری، در مجله عالم الکتب، جلد ۳، ۱۴۰۳ ق / ۱۹۸۳ م، ص ۶۹۲ - ۷۰۶.

- فهارس المخطوطات العربیة فی العالم، آخرین اضافات، از یوسف حسین بکار، مجله معهد المخطوطات العربیة، جلد ۳۰، ۱۹۸۶ م، ص ۳۴۵ - ۳۸۰.

- فهارس المخطوطات العربیة فی العالم، تألیف کورکیس عواد، کویت، ۱۹۸۴ م، ۲ جلد، از انتشارات معهد المخطوطات العربیة، جلد دوم، صفحه ۱۶۳ - ۱۶۵، و شماره‌های ۲۲۳۰ و ۲۲۳۹.

- MIKHAILOVA, I. B. AND KHALIDOV, A. B. BIBLIOGRAFIYA ARABSKIKH RUKOPISEI, MOSCOW: NAUKA, 1982, 302 P.P.

در صفحه ۳۳۴، به شماره ۱۶۰۸ آمده است.

- SEZGIN, FUAT. GESCHICHTE DES ARABISCHEN SCHRIFTTUMS. BAND V 1. LEIDEN: E. J. BRILL, 1978.

در کتاب المکتبات و مجموعات المخطوطات العربیة، صفحه ۳۱۱ - ۴۶۶، کویت، ۱۹۷۸ م.

۹. کتابخانه خصوصی خالد سعود الزید. تأسیس پیرامون نیمه سده ۲۰ میلادی، دارای ۳۰۱ نسخه خطی که ۲۶۳ نسخه آن عربی، ۲۷ نسخه ترکی و ۹ نسخه فارسی و ۲ نسخه عربی و ترکی، و شامل موضوعاتی همچون علوم قرآن، تفسیر، فقه، زبان و ادبیات عرب، فلسفه، منطق و تاریخ است. ۱۹۳ نسخه آن تاریخ کتابت ندارد. تاکنون دو فهرست از نسخه‌های خطی این کتابخانه چاپ و منتشر شده است: ۱. فهرس المخطوطات الاصلیة المتوفرة فی مکتبه خالد سعود الزید، اعداد خالد سعود الزید، کویت، ۱۴۱۰ ق / ۱۹۹۳ م، با همکاری المجلس الوطنی للثقافة و الفنون و الآداب. این فهرست به صورت موضوعی نگاشته شده است. بعد از مقدمه، عنوانهای تفسیر، قرائات، تجوید، حدیث، سیره نبوی، مواعظ، تصوف، معارف عمومی، فقه، اصول، عقاید، زبان و ادبیات، فلسفه و منطق آمده است. هر نسخه دارای عناوینی

همچون نام کتاب، مؤلف، نوع خط، تاریخ کتابت، نام کاتب، اندازه، تعداد سطر، آغاز و انجام نسخه، مآخذ و منابع و برخی ملاحظات است. ۲. المخطوطات و المطبوعات الكويتیة النادرة فی مکتبه خالد سعود الزید، اعداد خالد سعود الزید و عباس یوسف الحداد، کویت، ۱۴۱۰ ق / ۱۹۹۰ م، ۸۰ صفحه.

۱۰. کتابخانه خصوصی الشیخ محمد الصالح آل ابراهیم، سال تأسیس این کتابخانه مشخص نیست. در آغاز، فقط صاحب آن می‌توانست از نسخه‌های خطی آن استفاده نماید، لیکن بعدها آن را توسعه دادند و به روی عموم گشوده شد. در حال حاضر، بالغ بر ۶۶۲ نسخه خطی دارد که ۶۲۳ نسخه آن عربی، ۱۱ نسخه ترکی، ۵ نسخه فارسی، ۲۱ نسخه عربی و ترکی، ۱ نسخه به فارسی و عربی و ۱ نسخه به عربی و فارسی و ترکی است. هنگام یورش ارتش بعثی عراق به کویت، ۳۰ نسخه خطی آن ربوده شده است. نسخه‌های خطی این مجموعه دارای موضوعاتی همچون علوم قرآن، تفسیر، فقه، اصول، عقاید، عبادات، مواعظ، آداب بحث و مناظره، طب، تراجم و ادبیات است.

مؤسس این مجموعه که از وضعیت مالی مناسب برخوردار است، این گنجینه را به وسایل پیشرفته مجهز ساخته است. از نسخه‌های نفیس این کتابخانه، کتاب شرح السراجیة، در فرائض، تألیف شمس‌الدین بن العلاء محمود بن ابی‌بکر بن ابی‌العلاء البخاری الکلاباذی الحنفی است که نسخه اصل و به خط مؤلف می‌باشد و در ۱۰ جمادی الاولی ۶۷۶ کتابت شده است.

تا آنجا که این جانب اطلاع دارم، تاکنون فهرستی از نسخه‌های خطی این کتابخانه منتشر نشده است. فقط یک فهرست برگه دست‌نویس براساس موضوع، در ۳ بخش، نگاشته شده است که در آن مرکز موجود می‌باشد؛ بدین ترتیب:

مجموعه یکم: در عقاید، فرائض، ادعیه، مناقب، قرائات، فتاوی، سیره نبوی، نحو، منطق، اخترشناسی، معانی و بیان.

مجموعه دوم: قرآنها، مواعظ، آداب بحث و مناظره، عبادات، اصول فقه، شعر، طب، داستان، فلسفه، ریاضیات، تراجم، لغات فارسی، اطلاعات عمومی، نسخه‌های ناشناخته.

مجموعه سوم: حدیث، اصول حدیث، لغت، فقه، فقه حنفی، تفسیر، تصوف، ادبیات، بلاغت، صرف.